

UNIVERZITA KARLOVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

**KATEDRA PRACOVNÍHO PRÁVA A PRÁVA
SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ**

Téma: Rodinná politika za socialismu na území Československa

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Gabriela Munková, CSc.

Diplomat: Ondřej Galuška, 5.ročník

květen 2008

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized name or set of initials.

Poděkování:

Rád bych vyjádřil své poděkování vedoucí diplomové práce PhDr. Gabriele Munkové, CSc. za cenné rady, podněty a připomínky, které mi pomohly při zpracování této práce.

Obsah

Úvod.....	1
1. Období prvních poválečných let.....	3
1.1 Společenská situace.....	3
1.2 První programy podpory rodinám s dětmi.....	3
1.3 Institucionální zajištění cílů tehdejší rodinné politiky.....	4
1.4 Postavení žen v poválečném hospodářství.....	5
1.5 Peněžité pomoc v mateřství.....	6
1.6 Rodinné přídavky	6
2. Únor 1948 a jeho dopady na rodinnou politiku v ČSR.....	9
2.1 Společenská situace.....	9
2.2 Zákon o národním pojištění.....	10
2.3 Preventivní péče o matky a malé děti.....	11
2.4 Výpomoc v rodině a pomoc v mateřství.....	12
2.5 Peněžité pomoc v mateřství.....	13
2.6 Výbavné.....	13
2.7 Podpora při narození dítěte.....	13
2.8 Rodinné přídavky.....	14
2.9 Právní úprava novomanželských půjček.....	14
2.10 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi.....	15
2.11 Jiná opatření zasahující do sociální oblasti.....	16
3. Padesátá léta v československé rodinné politice.....	17
3.1 Společenská situace.....	17
3.2 Řešení problému tehdejšího poklesu porodnosti.....	18
3.3 Podpora při narození dítěte.....	19
3.4 Podpora při ošetřování člena rodiny.....	19
3.5 Mateřská dovolená a peněžité pomoc v mateřství.....	19

3.6 Přídavky na děti.....	20
3.7 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi.....	21
3.8 Umělé přerušování těhotenství.....	21
3.9 Institucionální zajištění péče o děti pracujících matek.....	22
4. Šedesátá léta v československé rodinné politice.....	23
4.1 Společenská situace.....	23
4.2 Hledání příčin problémů populačního vývoje.....	24
4.3 Zákon o rodině a občanský soudní řád.....	24
4.4 Podpora při narození dítěte.....	26
4.5 Pracovní podmínky těhotných žen a matek.....	26
4.6 Mateřská dovolená a peněžité pomoci v mateřství.....	27
4.7 Přídavky na děti.....	28
4.8 Výchovné.....	29
4.9 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi.....	29
5. Rodinná politika ČSSR od roku 1968.....	31
5.1 Společenská situace.....	31
5.2 Změny uvnitř rodin a způsob jejich života.....	32
5.3 Vládní populační komise a její činnost.....	33
5.4 Podpora při narození dítěte.....	33
5.5 Mateřská dovolená.....	34
5.6 Mateřský příspěvek.....	34
5.7 Přídavky na děti.....	35
5.8 Příspěvek na výživu dítěte a zaopatřovací příspěvek.....	36
5.9 Novomanželské půjčky se státním příspěvkem.....	36
5.10 Bytová výstavba a následný přiděl bytů.....	37
5.11 Jesle a mateřské školy.....	38
5.12 Dětské průmyslové zboží a dětská výživa.....	39
5.13 Výchova k rodičovství.....	40
5.14 Usnadnění celkové péče o domácnost.....	40

5.15 Mimořádné situace uvnitř rodin a jejich řešení.....	41
6. Rodinná politika v posledním desetiletí před sametovou revolucí.....	42
6.1 Společenská situace.....	42
6.2 Finanční situace tehdejších mladých rodin.....	43
6.3 Umělé přerušování těhotenství.....	44
6.4 Mateřská dovolená.....	44
6.5 Mateřský příspěvek.....	45
6.6 Přídatky na děti.....	46
6.7 Snahy o novou koncepci rodinné politiky.....	47
7. Transformace rodinné politiky na začátku devadesátých let....	48
8. Závěrečné zhodnocení.....	49
9. Seznam použité literatury.....	51
10. Seznam použitých právních předpisů.....	52

Úvod

Má diplomová práce má název Rodinná politika za socialismu na území Československa. Ze dvou důvodů jsem si vybral právě toto téma. Jednak proto, že mě už ve třetím ročníku zaujal výběrový předmět rodinná politika, a také proto, že mým koníčkem je poválečná historie našeho státu.

Ale co to vůbec ta rodinná politika je? Není vůbec jednoduché najít jedinou definici tohoto pojmu, koneckonců i v literatuře je jich hodně. Například Národní zpráva o rodině ji chápe jako „soubor činností a opatření státu (resp. orgánů veřejné moci), které vědomě směřuje k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti včetně finanční a nefinanční kompenzace nákladů na ně vynaložených, a to při současném vymezení sociálních forem, na které se tato opatření vztahují.“¹

Nespornou věcí ale zůstává to, že ve 2. polovině 20. století doznala rodinná politika mnoha změn, a to nejen v Československu, kterému se ve své práci věnuji.

Od padesátých let až do roku 1989 disponoval na našem území veškerými funkcemi rodinné politiky pouze stát. Jen stát centralisticky rozhodoval a usměrňoval veškerá opatření v této oblasti. Například bylo vyloučeno poskytování sociálních služeb občanskými sdruženími nebo neziskovými organizacemi.

Typickými jevy tehdejší rodinné politiky bylo i masivní zapojení žen do práce, které mělo vyhovovat ekonomickým i ideologickým požadavkům státu, a také rozpad vícegeneračního soužití.

Ovšem téměř beze změn zůstal samotný cíl rodinné politiky a tím zůstala nadále institucionální podpora funkční rodiny a zakládání rodin.

Rodina bezesporu vždycky byla základní jednotkou společnosti, ve které dochází k formování osobnosti člověka a tvoří se lidský kapitál. „Na její prosperitě závisí udržitelný rozvoj společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický.“² Ovšem i podoba rodiny je však v čase proměnlivá, a nejinak tomu bylo i v letech 1948 až 1989 na našem území. S měnící se dobou už to nebyl pouze muž, kdo živil celou rodinu, ale s postupnou emancipací se oba rodiče stávali ekonomicky aktivními.

¹ Národní zpráva o rodině, MPSV 2004

² Národní koncepce rodinné politiky, MPSV 2005

Pokud jde o obsah mé diplomové práce, jejím základem je rozdělení na několik kapitol. Nejprve se v první kapitole snažím nastínit něco o období, které bezprostředně předcházelo samotnému nástupu komunistického režimu, neboť to považuji, z důvodu lepšího pochopení situace v tehdejší společnosti, za účelné. Ve druhé kapitole se snažím vykreslit dopad únorového převratu na rodinnou politiku a v následné třetí kapitole se věnuji období let padesátých. Poté popisuji období let šedesátých, v jehož druhé polovině docházelo k postupné demokratizaci politického režimu. V páté kapitole se dostávám k období normalizace, které bylo charakteristické zejména masivními populačními opatřeními. V poslední kapitole se zabývám obdobím let osmdesátých, jehož průvodním jevem byl hospodářský, ale i společenský a kulturní úpadek celého Československa.

Předmětem každé z kapitol mé diplomové práce je po krátkém popsání společenské situace stručná analýza podoby tehdejší rodiny a ukazatelů porodnosti. Následně se věnuji mateřské i rodičovské dovolené, rozboru pracovního práva v souvislosti s rodičovstvím, dávkám státní sociální podpory rodinám s dětmi a nakonec i službám péče o děti. V některých kapitolách nezapomínám ani na umělé přerušování těhotenství, daňové úlevy pro rodiny s dětmi a bytovou výstavbu.

Cílem mé diplomové práce je nastínit podobu rodinné politiky od 50. do 80. let a taktéž se zamyslet nad účinky jejích nástrojů, zejména populačních opatření, s ohledem na tehdejší dobu a politické zřízení. Pokud jde o hodnocení samotné politické situace, tak tu si dovoluji ponechat spíše stranou. Prakticky jsem se omezil jen na její stručné vylíčení v úvodu každé kapitoly.

1. Období prvních poválečných let

1.1 Společenská situace

V období prvních let po skončení druhé světové války, která značně zasáhla do života všech rodin na našem území, došlo v Československu, stejně tak jako v jiných evropských státech, k zlepšení životní situace většiny zdecimovaných obyvatel. Optimistická nálada obyvatel, kterou jim přinesl život ve vytouženém míru, se promítla i do touhy mladých lidí vstupovat do manželství.

Zejména za války tomu bylo přesně naopak. Celková nejistota, co přinese další den na okupovaném území, problémy se zásobováním, a především každodenní hrůzy, které válka přinášela, to vše přispívalo k odkládání sňatků a nechuti přivádět na svět děti. I když je nutné dodat, že odložené sňatky se ve větší míře týkaly hlavně těch skupin obyvatelstva, ve kterých se vyskytovaly rasové a národnostní problémy. Ovšem nejinak tomu bylo i osob, které byly v odboji, nebo v koncentračních táborech.

Mírové perspektivy poválečných let na poli vnitrostátním i národním se zapříčinily o to, že mladí lidé důvěřovali budoucnosti, a jedním z těchto projevů bylo i zakládání rodin a následné plození dětí. „Dobrý populační vývoj daného období, měl nahradit úbytek obyvatelstva způsobený válkou a poválečným odsunem Němců. V letech 1945-1953 se tyto předpoklady začaly i naplňovat, důkazem toho byl roční přirozený přírůstek obyvatelstva, který se udržoval na hladině 8-9,5 promile. Není ale možné opomenout důležitost státu, který v oblasti rodinné a populační politiky, zejména v období zdecimovaného hospodářství, sehrával významnou roli, a samozřejmě i nestátních institucí.“³

1.2 První programy podpory rodinám s dětmi

Již v Košickém vládním programu se mluvilo o vytvoření státu sociálně a národnostně spravedlivějšího, než bylo prvorepublikové Československo. Výrazně se to

³ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

projevovalo i v různých dokumentech, jež byly zpracovávány pod vlivem komunistické strany.⁴

Vedle něj vznikly již v průběhu druhé světové války i různé další programy, které se zabývaly některými dílčími otázkami ze sociální oblasti. „Nelze opomenout ani koncepci národního pojištění, programy přestavby československého zdravotnictví a v neposlední řadě i programy přebudování školské soustavy i mimoškolní výchovy dětí a mládeže. Cílem všech těchto v ilegalitě vzniklých programů byl zdravý rozvoj společnosti. Ovšem v žádném z těchto programů se nemluví o rodinné politice s aktivním přístupem k populačnímu vývoji. Ten se poprvé objevuje až po volbách v roce 1946, ve vládním prohlášení, které slibovalo mimořádnou pozornost péči o matku a dítě v nejširším slova smyslu, snížení kojenecké úmrtnosti a podporu opatření pro zvýšení populace.“⁵ Ze začátku tedy populační politika navázala na řadu opatření z meziválečného období.

Ovšem na samotné sociální zabezpečení mladé generace a pomoc rodinám s dětmi pamatoval již zmiňovaný Košický vládní program. „Jeho obsahem byly dokonce i takové body jako mzdové zrovnoprávnění mládeže a žen s muži i zajištění práce a výdělku pro všechno práceschopné obyvatelstvo. Navíc se v něm k péči o mladou generaci vláda výslovně hlásila.“⁶

1.3 Institucionální zajištění cílů tehdejší rodinné politiky

Na samotném plnění cílů Košického vládního programu měla podíl řada institucí. Kromě vlády, ministerstva sociální péče a národních výborů se na zabezpečování aktuálních sociálních úkolů podíleli i dobrovolní pracovníci působící v různých organizacích. Z nich nejvýznamnějšími byly Revoluční odborové hnutí s výrazným vlivem KSČ a Československý Červený kříž. „Jedněmi z prvních úkolů všech těchto institucí bylo zabezpečení zásobování ve válkou zničených oblastech a péče o děti, jež ztratily za války své rodiče. Měly dokonce napomáhat státním orgánům i s takovými

⁴ Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/A, 2002

⁵ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

⁶ Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/A, 2002

úkoly, jakými byly osídlování opuštěného pohraničí a hospodaření s konfiskovaným majetkem.⁷

Postupně začaly ovšem vznikat i další organizace, ve kterých se čím dál více začaly objevovat i ženy. „Jejich hlavním úkolem bylo podílet se na péči o rozptýlené rodiny i na vzniku prvních „útulků“ pro děti pracujících matek. Svou roli sehrávaly i při náboru žen do zaměstnání a při vytváření řady opatření, která měla ženám napomoci skloubit rodinný a pracovní život. Nejvýznamnějšími z těchto ženských organizací byly komise žen v komunistické straně a odborových organizacích.“⁸

1.4 Postavení žen v poválečném hospodářství

Už za druhé světové války došlo k většímu zapojení žen do pracovního procesu a tento trend se nadále zvyšoval i po válce. „Emancipační snahy žen, jež doprovázejí zákonitě pokrokové společenské přeměny, se setkaly s podporou v potřebách rozvíjejícího se národního hospodářství, kde zejména po odsunu německého obyvatelstva a s rozvojem a přestavbou průmyslu, vznikl citelný nedostatek pracovních sil. Práce žen a jejich mateřské povinnosti se staly jedním z bodů politických diskusí už v předúnorovém období. Ani to ovšem nic nezměnilo na tom, že ženy byly nadále hůře placeny než muži a nebylo to jen tím, že v globálu měly horší kvalifikaci. Pořád ještě existovaly představy o tom, že žena prostě nemůže zvládnout tolik práce jako muž.“

Mezi další stinnou stránku zaměstnávání žen řadíme i to, že pro řadu pracovníků nebylo jednoduché skloubit pracovní život s péčí o děti. Berme totiž v úvahu to, že starosti o chod domácnosti v té době byly povětšinou ponechávány ženám, a o nějaké rekreaci nebo odpočinku si mohla většina žen nechat jen zdát. Až později začaly vznikat dětské tábory a první pokusy o rekreace matek s dětmi. Časem byly mladé maminky zvýhodňovány v zásobování sezónní zeleninou, ovocem i spotřebním zbožím, ale nutno podotknout, že na dnešní dobu to nebyly moc velké příděly.⁹

Všechna tato opatření byla ovšem jen slabou náplastí na každodenní těžkosti, se kterými se pracující matky musely v té době vyrovnávat. Pro většinu dnešních mladých žen by takové podmínky byly nepředstavitelné, neboť nebyly vychovávány ve

⁷ Zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické persekuce

⁸ Vládní nařízení č. 202/1947 Sb., jímž se provádí zákon o organizaci péče o mládež

⁹ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

skromných poměrech, často nedostatku během druhé světové války, jako tomu bylo v případě jejich předchůdkyň.

1.5 Peněžitá pomoc v mateřství

Účel této dávky se za několik desítek let ovšem nezměnil. I v tehdejší době měla zabezpečovat ženy v období jejich neschopnosti vykonávat práci těsně před porodem a krátce po něm, a tedy nahrazovat ušlé příjmy ze zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.

„Podle zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který na našem území platil bezprostředně po válce, měla pojištěnka na nárok na peněžitou dávku rovnou nemocenskému pojištění po dobu šesti týdnů před porodem a šesti týdnů po porodu. Matkám, které své děti samy kojily, byla až do uplynutí dvanácti týdnů po porodu poskytována polovina této dávky.“¹⁰

1.6 Rodinné přídavky

Cílem této dávky bylo, stejně jako v dnešní době, zmírnit rozdíly v příjmech bezdětných rodin a rodin s nezaopatřenými dětmi.

„Již krátce po skončení války tedy došlo k přijetí zákona č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavecích některých osob pojištěných pro případ nemoci, který se týkal příspěvku na výživu a výchovu dětí. A co se týče sumy, tak ta byla stanovena na 150 Kčs za každé nezaopatřené dítě zaměstnanců povinně pojištěných.

V této souvislosti je třeba vysvětlit pojem nezaopatřených dětí. Těmi byly myšleny děti do 18 let a to jak manželské, tak nemanželské vlastní i osvojené. Stejně tak se pod pojem nezaopatřené dítě zahrnovaly i osoby starší 18 let, pokud se připravovaly na budoucí povolání jako učňové nebo studující a nepřesahovala-li jejich mzda včetně naturálního zaopatření spolu s rodinným přídavkem 7200 Kčs v kalendářním roce, nebo byly pro tělesnou nebo duševní poruchu k výdělku nezpůsobilé. Nejdéle se jim však poskytoval přídavek do věku 24 let.

¹⁰ Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Pokud jde o povinnou dobu pojištění, tak ta podle zákona činila 25 dnů v kalendářním měsíci, za který byl přídavek vyplácen. Pokud se ovšem stalo, že zaměstnanec byl pojištěn méně než 25 dnů, náležela mu poměrná část rodinného přídavku, která činila 6 Kčs za každý den povinného pojištění.

Rodinný přídavek příslušel za každý kalendářní měsíc pouze zaměstnanci, který pečoval o nezaopatřené dítě.

Na druhou stranu je třeba připomenout i ustanovení § 4 téhož zákona, podle kterého přídavek nepříslušel osobám, které pozbyly československé státní občanství podle ústavního dekretu prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Navíc byl, jako účelové jmění, zřízen při ministerstvu ochrany práce a sociální péče Fond rodinných přídavků.

Je třeba připomenout, že v první republice byly příspěvky na děti vypláceny jen veřejným a státním zaměstnancům, a to pouze na první a druhé dítě.¹¹

„Změny do této právní úpravy přinesl zákon č. 58/1947 Sb., Touto normou došlo k nové úpravě rodinných přídavků, a to v důsledku zvýšení mezd, cen a měnové reformy. Díky přijetí tohoto zákona se v naší zemi poprvé objevilo odstupňování rodinných přídavků podle počtu nezaopatřených dětí, když přídavek na dítě zůstal ve výši 150 Kčs, na každé další dítě se ovšem zvyšoval o 25 Kčs.

Samotný nárok na dávky byl vázán na potřebnou dobu pojištění zaměstnance pro případ nemoci, která činila 45 dnů v kalendářním čtvrtletí, za které se přídavek poskytoval, nebo součet 90 dnů za probíhající a předchozí kalendářní čtvrtletí.

Za nezaopatřené dítě byly považovány manželské, nemanželské, nevlastní a osvojené děti do 18 let a dále starší 18 let, pokud se připravovaly vědecky nebo odborně na své budoucí povolání, ale nejdéle do 24. roku věku. Dále pokud dítě pro duševní nebo tělesnou vadu bylo nezpůsobilé k výdělku a vlastní příjem dítěte nepřevyšoval částku 1800 Kčs v kalendářním čtvrtletí. Navíc pokud dítě nežilo se zaměstnancem trvale ve společné domácnosti a pokud zaměstnanec přispíval na jeho výživu částkou menší než 1800 Kčs v kalendářním čtvrtletí, vyplácel se rodinný přídavek přímo osobě, která měla dítě v přímém zaopatření.

¹¹ Zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci

Rodinný příspěvek příslušel tedy za každý kalendářní měsíc opět pouze zaměstnanci, který o nezaopatřené dítě skutečně pečoval.¹²

“V souvislosti se zavedením volného prodeje některých potravin byly zákonem č. 242/1949 Sb., přídavky na děti o něco zvýšeny.”¹³

I přes výše zmíněné výhody, kterých se rodinám s dětmi v tomto období dostávalo, nebyly ještě rodinné přídavky motivovány populačními snahami, ale jejich hlavním cílem bylo, jak už jsem zmiňoval výše, zmírnit rozdíly v příjmech bezdětných rodin a rodin s nezaopatřenými dětmi.

Kromě řádných přídavek na děti se v této době vyplácely také vánoční příspěvky a i u nich byl zohledňován samotný počet nezaopatřených dětí.

V neposlední řadě docházelo ke zvýhodňování rodin s dětmi nižšími cenami v přidělovém hospodářství.

¹² Zákon č. 58/1947 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 13. prosince 1945, č. 154 Sb., o rodinných příspěvcích některých osob pojištěných pro případ nemoci

¹³ Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

2. Únor 1948 a jeho dopady na rodinnou politiku v ČSR

2.1 Společenská situace

Po únorovém vítězství KSČ se začaly co nejrychleji budovat základy socialistického státu. „Doposud odkládané zákony se nyní urychleně se schvalovaly Ústavodárným národním shromážděním, a jejich realizace se dotýkala téměř každé rodiny. Došlo k uplatnění plánované politiky, která díky politické reakci v předúnorovém období nebyla možná.“¹⁴

Už začátkem padesátých let nastaly velké pracovní i migrační přesuny obyvatelstva. Následkem toho nám vznikaly nové aglomerace, ve kterých měly své sídlo zejména obrovské strojírenské podniky.

Právě tyto mamutí státní podniky měly být podle představ komunistické strany hybnou silou našeho hospodářství. Časem nám ze společnosti mizely rodinné farmy, živnosti, soukromě provozované prodejny a dokonce i některá svobodná povolání. Z nich nemohu, vzhledem ke svému studiu, nezmínit advokáty. „Od padesátých let už soukromně hospodařili pouze umělci nebo některé skupiny tvůrčích pracovníků, například překladatelé. Dělnická třída se vedle zdrojů ze zemědělského obyvatelstva a zatlačovaných živnostníků doplňuje o ženy z domácností a vytvářejí se předpoklady pro výchovu dělnického dorostu.

Všechny tyto změny vytvářely základ ke změnám uvnitř rodin a promítly se v dalších letech do populačního vývoje.

Celkově se sociální politika, včetně opatření ve prospěch rodin s dětmi, obrací především k zájmům budování socialistické ekonomiky. To vše mělo vliv i na sociální dávky, které byly taktéž orientovány v tomto duchu.“¹⁵

Stále více se i v nich kladl důraz na potřeby národního hospodářství a politického vývoje. Sociální potřebnost byla proto až druhořadá.

¹⁴ Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/A, 2002

¹⁵ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

2.2. Zákon o národním pojištění

Už před rokem 1948 se vedly diskuse o novém právním předpisu, který měl nahradit do té doby platný zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Ovšem v politické atmosféře tehdejší doby nebylo možno naleznout dostatek konsensu ohledně konečné podoby nové právní normy. To vše se ale mělo brzy změnit.

Krátce poté, co se KSČ pevně chopila moci, už nic nebránilo přijetí zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, který byl vlastně základem široké péče o pracující i o práce neschopné obyvatelstvo. Z tohoto právního předpisu vycházel celý jednotný systém sociálních dávek, které byly v dalších letech zaváděny pro stále širší okruh obyvatelstva.

„Zákon se skládal z osmi částí. První část se zabývala rozsahem pojištění. Ve druhé části se pojednávalo o dávkách, a to jak nemocenského, tak důchodového pojištění a třetí část se týkala systému jejich úhrad. Čtvrtá část řešila zvláštní druhy pojištění, konkrétně například horníků a redaktorů. Pátá část se zabývala organizací a hospodařením národního pojištění. Poslední dvě části zákona obsahovaly řešení řízení o dávkách, respektive přechodná a závěrečná ustanovení.

Podle tohoto právního předpisu byli povinně pojištěni zaměstnanci, důchodci, osoby samostatně výdělečně činné, spolupracující členové rodiny osob samostatně výdělečně činných i nezaměstnaní.

Na základě zákona o národním pojištění náležely pojištěncům dávky nemocenského pojištění, dávky důchodového pojištění a všeobecná péče o samotného pojištěnce i o jeho rodinné příslušníky.

Pokud jde o dávky nemocenského pojištění, tak ty se dělily na dávky věcné a dávky peněžité.

Mezi věcné dávky patřily ošetřování v nemoci a zvláštní léčebná péče, péče o chrup, pomoc při zmrzačení a tělesných vadách, pomoc proti neplodnosti. Pro oblast samotné rodinné politiky měly stěžejní význam výpomoc v rodině a pomoc v mateřství.

Dávkami peněžitými podle zákona č. 99/1948 Sb. byly nemocenská, podpory při ústavních ošetřováních, rodinné přídatky, zvláštní výpomoc při sociálních chorobách, náhrada za výpomoc v rodině, pohřebné, peněžité dávky v mateřství a výbavné.

Jedním z nejdůležitějších pojmů obsažených v zákoně č. 99/1948, jenž měl význam nejen pro výplatu dávek, byl pojem rodinného příslušníka. Za rodinného příslušníka se podle tohoto zákona pokládali, žili-li ve společné domácnosti s pojištěncem a nebyli-li sami pojištěni, manželka (manžel), družka (druh), pokud žila s pojištěncem ve společné domácnosti alespoň šest měsíců před nárokem na dávku. Stejně tak jím byly děti manželské i nemanželské, pastorki a osvojenci do dokonaného 16. roku, děti ve věku od 16. do 25. roku, připravovaly-li se soustavně na budoucí povolání, a děti bez věkového omezení, pokud si pro tělesnou nebo duševní vadu vlastní prací nemohly opatřit výživu nebo pokud bylo na ně vypláceno výchovné. Dále se za rodinné příslušníky pokládali rodiče, prarodiče, tchán, tchýně, ale například i sourozenci a vnuci, nebyli-li sami pojištěni podle tohoto zákona, žili-li ve společné domácnosti s pojištěncem a byli-li na něho výživou převážně odkázáni.¹⁶

2.3 Preventivní péče o matky a malé děti

„Už krátce po únorovém převratu si nová vláda vzala pod svou kontrolu i nemocnice, lázně a jiné léčebné ústavy. Ani dosavadním poradnám pro matku a dítě, které do té doby byly v péči dobrovolných organizací, se nevyhnulo zestátnění. To všechno se dělo v duchu sjednocení socialistického zdravotnictví.“¹⁷

Jedním z cílů, které si stát v této oblasti kladl, bylo i snížení novorozenecké a kojenecké úmrtnosti. V této souvislosti se začal klást důraz zejména na prevenci.

„Děti se od narození až do dospělosti dostávaly do rukou dětských lékařů. Zejména v nejnižším věku jim byla věnována zvýšená péče. V pozdějším věku o ně bylo pečováno například i formou preventivních prohlídek na školách.“¹⁸

„Nelze opomenout ani očkování, které mělo na našem území dlouhodobou tradici. Koncem padesátých let došlo v Československu i na očkování proti záškrtu, tetanu a dětské obrně.“¹⁹ Tyto nevléčitelné choroby byly do té doby noční můrou řady matek.

„Dále se stát snažil, po vzoru mnoha dalších zemí, o zkvalitnění dětské i kojenecké výživy, což bylo dalším ze znaků zvýšeného důrazu na předcházení nemocem.“²⁰

¹⁶ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

¹⁷ Zákon č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče

¹⁸ Zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči a

¹⁹ Zákon č. 189/1946 Sb., o povinném očkování proti záškrtu

„Nemůžeme opomíjet ani vědecké ústavy a výzkumná pracoviště, které se pokoušely nejen o vývoj řady léků, ale přinesly i řadu poznatků využitelných zejména ve výše zmíněné oblasti prevence.“²¹

„Taktéž budoucím maminkám přinesl nově se rodící společenský systém řadu novinek. Preventivní návštěvy ženského lékaře, stejně tak jako několikanásobné prohlídky během těhotenství, se staly naprostou samozřejmostí.“²² V předchozích obdobích se hlavně ve vzdálenějších venkovských oblastech na tyto věci zapomínalo.

„Dalším úkolem nové vlády v souvislosti s preventivní zdravotnickou péčí bylo i podstatné rozšíření sítě poraden pro matku a dítě a následné zlepšení jejich vybavení. Navíc byla tato síť doplňována zejména na venkově návštěvami v domácnostech, ve snaze zajistit tuto péči co nejširšímu okruhu obyvatel.“²³

Všechna tato opatření ale měla řadu stinných stránek. Odbouráváním soukromého vlastnictví v této oblasti si stát vzal pouze na svá bedra boj proti chorobám a zabezpečení zdravotní péče pro všechny své občany. To vše odčerpávalo obrovské finance ze státního rozpočtu, které by se i ve prospěch rodin s malými dětmi daly využít daleko účelněji.

2.4 Výpomoc v rodině a pomoc v mateřství

„Výpomoc v rodině náležela pojištěnce nebo rodinné příslušnici, která obstarávala sama domácnost svou nebo pojištěncovu a pečovala alespoň o jedno dítě, a byla-li z důvodu nemoci nebo mateřství v ústavním ošetřování nebo upoutána z příkazu lékaře na lůžko. Místo výpomoci v rodině mohla pojišťovna poskytnout peněžitou náhradu v částce 30 Kčs denně. Ta se zvyšovala za třetí a každé další dítě do dokonaného 14. roku věku o částku 10 Kčs denně. Peněžítá náhrada se zvýšením však nesměla být vyšší, než by bylo nemocenské pojištění osoby.

Nárok na pomoc v mateřství měla pojištěnka nebo rodinná příslušnice a spočívala v bezplatné lékařské pomoci a pomoci porodní asistentky. Pokud jde o ústavní formu pomoci v mateřství, tak ta zahrnovala ošetřování v porodnici nebo podobném ústavu. Jen

²⁰ Vládní nařízení č. 219/1948 Sb., o ústavech národního zdraví

²¹ Vládní nařízení č. 219/1948 Sb., o ústavech národního zdraví

²² Zákon č. 49/1947 Sb., o poradenské zdravotní péči

²³ Nařízení č. 24/1952 Sb., o organizaci preventivní a léčebné péče

na okraj dodávám, že taktéž bezplatně. Posledním typem pomoci v mateřství byla možnost poskytnutí dětské výbavy. Stejně tak i tato dávka byla odvislá od doby pojištění.²⁴

2.5 Peněžitá pomoc v mateřství

„Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění zasáhl i do úpravy tohoto institutu. Žena, která byla v posledních dvou letech před porodem pojištěna alespoň 270 dní, obdržela peněžitou pomoc v mateřství ve výši nemocenského za 18 týdnů, v nichž došlo k porodu, pokud v nich nevykonávala práce zakládající povinné pojištění a neměla nárok na nemocenské. Došlo tedy k prodloužení doby, po kterou měla pojištěnka nárok na tuto peněžitou pomoc, a to o celou třetinu, neboť doteď měla nárok na pouhých 12 týdnů.“²⁵

2.6 Výbavné

Pokud jde o výbavné, tak i tato dávka byla odvislá od doby pojištění. „Byl-li jeden z manželů v posledních pěti letech před svatbou pojištěn alespoň čtyři roky, měl nárok na 5000 Kčs výbavného, které se připadá, že byli pojištěni oba manželé, vyplácelo ženě. Tyto podpory byly rozšířeny o individuální podporu v případech zvláště odůvodněných ve výši 1000 Kčs na každé dítě v rodině.“²⁶

2.7 Podpora při narození dítěte

Taktéž na tuto peněžitou dávku se vztahoval zákon o národním pojištění. „Porodila-li pojištěnka nebo rodinná příslušnice pojištěnce, náležela jí podpora při narození dítěte, a to ve výši 2500 Kčs na každé dítě. Dávka se poskytovala manželce nebo družce pojištěncově i tehdy, když pojištěnec zemřel v době 300 dnů před porodem.“²⁷

²⁴ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

²⁵ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

²⁶ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

²⁷ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

2.8 Rodinné přídavky

„V zákoně č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavcích bylo, stejně jako v předcházející úpravě, opět obsaženo progresivní odstupňování jejich výše podle počtu dětí. Nadále byly vypláceny pouze námezdně pracujícím, a to ve výši na 150 Kčs měsíčně na 1 dítě, na 2 děti 350 Kčs, na 3 děti 600 Kč, na 4 děti 900 Kčs, na 5 dětí 1250 Kčs, na 6 dětí 1650 Kč, na 7 dětí 2100 Kčs, a dále se zvyšovaly 500 Kčs měsíčně na každé další nezaopatřené dítě. V pozdějších letech došlo k jejich opakované úpravě.“²⁸

2.9 Právní úprava novomanželských půjček

„Zákonem č. 56/1948 Sb., o státní podpoře novomanželům byly zavedeny novomanželské půjčky. Účelem této státní podpory bylo umožnit mladým manželům založení rodiny. Samotná podpora záležela jednak ve státní záruce za zápůjčku, jednak ve státním příspěvku.

Ovšem k získání jedné z uvedených podpor, bylo třeba splnit ještě několik podmínek. V den podání žádosti musel být věk žadatele nižší než pětatřicet let. Navíc šlo žádost s úspěchem podat pouze do dvou let od uzavření sňatku. K tomu je třeba připočítat i to, že ani jeden z novomanželů nesměl být vlastníkem předmětů potřebných k založení vlastní domácnosti a potřeb pro děti. Dokonce nesměl mít ani prostředky na to, aby si je mohl opatřit. Tyto podmínky svědčily o zamýšlené adresnosti těchto půjček.

Naopak o účelnosti těchto zápůjček svědčilo to, že manželé směli použít tyto zápůjčky jedině k opatření předmětů potřebných k založení jejich domácnosti a potřeb pro děti.

Státní záruka spočívala v tom, že se stát, zastoupený ministerstvem sociální péče, zaručil věřiteli za zápůjčku, a to za zúročení, úmor a vedlejší platy a za zaplacení zápůjčky s příslušenstvím tak, jak bylo stanoveno v dlužním úpise. Výše zápůjčky ale nesměla přesahovat částku 36 000 Kčs.

²⁸ Zákon č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavcích

I úroková sazba byla stanovena velmi výhodně, a to 3,5 %, a dokonce se při narození prvního dítěte stala zápůjčka bezúročnou a odepsala se její jedna šestina. Při dalších dětech další šestina.²⁹

Od druhé poloviny padesátých let se ovšem přestalo těchto půjček využívat.

2.10 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Stejně jako v jiných evropských zemích, i v Československé republice docházelo k jistému daňovému zvýhodnění pro rodiny s jedním, nebo více dětmi.

„První zvýhodnění tohoto typu, i když jen pro určitý okruh pracovníků, přinesl již zákon č. 50/1948 Sb., o živnostenské dani. Základ daně se podle zákona snižoval o 6 000 Kčs na druhého člena dvojice založené manželstvím nebo skutečným spolužitím, o 7 200 Kčs na první dítě, o 8 400 Kčs na druhé dítě, o 12 000 Kčs na třetí dítě, o 14 400 Kčs na čtvrté a na každé další dítě a dokonce i 6 000 Kčs na každého z rodičů. Navíc v něm byly koncipovány různé slevy na dani, například z důvodů zmenšené pracovní schopnosti pro stáří nebo nemoc, alimentárního plnění, k nimž byl poplatník právně zavázán a podporování nemajetných příbuzných.“³⁰

„Zákon č. 49/1948 Sb., o zemědělské dani zaváděl taktéž řadu zvýhodnění ve prospěch rodičů. Provozovatelům zemědělského hospodářství se daň snižovala o 480 Kčs na druhého člena dvojice založené manželstvím nebo skutečným spolužitím, dále o 480 Kčs na první dítě, o 540 Kčs na druhé dítě, o 600 Kčs na třetí a na každé další dítě a opět i o 480 Kčs na každého z rodičů. I v této normě se počítalo se stejnými slevami na daních jako u zákona o živnostenské dani.“³¹

²⁹ Zákon č. 56/1948 Sb., o státní podpoře novomanželům

³⁰ Zákon č. 50/1948 Sb., o živnostenské dani

³¹ Zákon č. 49/1948 Sb., o zemědělské dani

2.11 Jiná opatření zasahující do sociální oblasti

Krátce po únoru 1948 se začala objevovat i různá jiná opatření ke zlepšení sociální situace obyvatelstva. „Pro rodiny s malými dětmi bylo zvlášť významné snižování cen vybraných výrobků, jakými byly potraviny a dětské oblečení.“³²

„Docházelo i k budování placených služeb pro domácnost. Prádelny, žehlírny a čistírny nebyly v té době výjimkou. Všechna nově zavedená opatření byla uváděna v propagandistických formách. Komunistická strana je občanům představovala ve svých programech, a to s různými cíli, například zajištění podpory populaci a sociálních jistot pracujícím obyvatelům. Stinnou stránkou ovšem bylo, že nedostatečný počet těchto provozoven byl spíše využíván bezdětnými a málodětnými rodinami z řad zaměstnanců, než pracujícími matkami více dětí.“³³

³² Vládní nařízení č. 235/1949 Sb., o plánování a jiné tvorbě cen

³³ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

3. Padesátá léta v československé rodinné politice

3.1 Společenská situace

V padesátých letech postupně opadával poválečný optimismus. A i když situace uvnitř rodin nebyla v tehdejší době nijak zvlášť hlouběji zkoumána, bylo nepřehlédnutelné, že v běžném denním životě musely rodiny s nezaopatřenými dětmi řešit řadu těžkostí.

„Zaostávala bytová výstavba a také vybavení domácností v tehdejší době nebylo na nějak zvlášť vysoké úrovni. K tomu musíme přičíst také řadu zásobovacích problémů, nedostatek předškolních a školních družin. Nelze opomenout ani nedostatečnou pomoc pracujícím matkám.“³⁴ „Celková životní úroveň rodin s dětmi byla zejména po měnové reformě z roku 1953 o hodně nižší než u rodin bezdětných.“³⁵ To vše mělo za následek pokles počtu narozených dětí v celém Československu. Porodnost omezovaly ženy nad 35 let a i mladší ženy se přikláněly k nižšímu počtu dětí v rodině.

Na tom nemohl nic změnit ani fakt, že počet dávek určených rodinám s dětmi a jejich výše se zvyšovaly.

„Nemalý vliv na zhoršující se populační klima měl i nábor žen do pracovního procesu. Tento jev sice pozitivně ovlivňoval růst životní úrovně, ale dotýkal se i změn uvnitř rodin.“³⁶ „Status ženy v domácnosti začal mít pejorativní nádech a byl spojován s maloměšťáckým způsobem života.“³⁷ Díky působení zejména v lehkém průmyslu se mnohé ženy stávaly ekonomicky samostatnými. Často byly ovšem nuceny dojíždět za prací, neboť pracoviště se vzdalovala od místa bydliště. To vše se promítlo do zvýšených nároků na úpravu pracovní doby, na změny jízdního řádu a na přizpůsobení otevíracích dob v obchodech. Jiným možným řešením bylo stěhování se za prací.

„Viditelný byl i rostoucí věk novomanželů. Čím dál častěji se lidé ke vstupu do manželství odhodlávali až po dokončení přípravy na povolání. I samotné vzdělání a kvalifikace všeho obyvatelstva, zejména žen, se zvyšovaly.

³⁴ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

³⁵ Vytlačil J., Růžička L.: Příjmy, vydání a spotřeba čtyřčlenných dělnických domácností v roce 1959, in: Demografie 1960/1

³⁶ Růžička, L.: Populační vývoj některých zemí socialistické soustavy, in: Demografie 1960/1

³⁷ Munková, G.: Rodinná politika v období socialismu, in: Kotous-Munková-Peřina: Úvod do sociální politiky 2003

V pozdějších letech docházelo i k tomu, že rodiče prostě i svým dětem chtěli dopřát stejné kvalifikace. Už nemělo zdaleka takový význam ani nevěstino věno, které dříve mělo svou velikostí odpovídat množství peněz, které byl její muž schopen vydělat. Daleko větší důraz se kladl na schopnost ženy o vlastní obživu.³⁸

Život starších lidí se taktéž do jisté míry změnil. I když už spolu nežili v takové míře dvě, nebo tři generace rodin ve společném domě, nepřetrhalo to zas až tak moc rodinná pouta. Mladí manželé občas manuálně pomáhali starším členům rodiny. Ti jim na oplátku vypomáhali s péčí o vnoučata, nezřídka k nim děti jezdily na prázdniny.

3.2 Řešení problému tehdejšího poklesu porodnosti

„To, že se rodilo čím dál méně dětí, nezůstalo ani bez povšimnutí komunistické strany, která tak začala od roku 1956 kriticky přehodnocovat svou rodinnou politiku. Postupně docházelo ke studiu problémů rodin s dětmi a výjimkou nebyly ani první průzkumy pracovních podmínek žen s nezaopatřenými dětmi.“³⁹ Docházelo i k celostátním diskusím, které odhalily většinu výše zmíněných problémů. To vše bylo taktéž podpořeno tím, že výsledky průzkumů ovlivňovaly rozhodování o společenské pomoci rodinám s dětmi.

Následkem toho se začal klást důraz na bytovou výstavbu, vybavování domácností předměty usnadňujícími domácí práce, zvyšování životní úrovně rodinám s více dětmi a především došlo k rozsáhlé reformě národního pojištění.

„V červnu roku 1958 se situace rodin s dětmi začala řešit i na půdě XI. sjezdu KSČ. Ten přinesl zejména pro pracující matky řadu kladných závěrů. Národní výbory, ROH i podniky a závody se měly daleko více podílet na všestranné péči o děti zaměstnaných matek. Nezapomínalo se ani na zájmové činnosti dětí i dospělých, pionýrské tábory a rozšíření závodního stravování. Pokud jde o bytovou výstavbu, začala se zdůrazňovat nutnost jejího zabezpečení z finančních zdrojů obyvatelstva, podniků a družstev. Navíc došlo i k zavedení školních učebnic zdarma, což vedlo k nemalým zásahům do státního rozpočtu.“⁴⁰

³⁸ Jureček, Z.: Věk snoubenců a plodnost manželství, in: Demografie 1960/1

³⁹ Prokopec, J.: Vdaná žena v rodině a v zaměstnání, in: Demografie 1963/1

⁴⁰ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

3.3 Podpora při narození dítěte

„Podpora při narození dítěte byla zvýšena z tehdejších 500 Kčs⁴¹ na 650 Kčs a tak tomu bylo až do roku 1968. Podmínky pro přiznání nároku na tuto dávku se taktéž neměnily.“⁴²

3.4 Podpora při ošetřování člena rodiny

Tato dávka náležela zaměstnanci, který nemohl pracovat z důvodu ošetřování nemocného člena rodiny, žijícího s ním ve společné domácnosti. Podmínkou pro přiznání této podpory vyplácené ve výši nemocenského bylo, že nemocný nebyl umístěn v nemocnici a že v rodině nebyl nikdo jiný, kdo by mohl nemocného ošetřovat.

Pokud jde o dobu vyplácení, tak ta činila tři pracovní dny. Bylo ji možno prodloužit o další tři pracovní dny, jestliže se nedařilo během prvních tří pracovních dnů opatřit potřebnou péči. Zaměstnankyni, která měla v trvalé péči alespoň jedno nezaopatřené dítě a byla navíc osamělá, se mohla výplata podpory prodloužit ještě o dalších šest pracovních dnů.

3.5 Mateřská dovolená a peněžité pomoc v mateřství

V padesátých letech došlo i ke změně úpravy mateřské dovolené z důvodu péče o zdraví těhotné ženy. Stalo se tak zákonem č. 56/1956 Sb., o nemocenském pojištění, a novinkou zde bylo například to, že ženy byly povinny nastoupit mateřskou dovolenou čtyři týdny před předpokládaným porodem. „Tento zákon sice ponechal mateřskou dovolenou v dosavadní délce, avšak dávky po dobu mateřské dovolené byly upraveny jinými (vyššími) sazbami než dávky normálního nemocenského pojištění. Při nepřetržitém zaměstnání u téhož zaměstnavatele do dvou let činily dávky 75% z průměrné čisté denní mzdy, od dvou do pěti let 80% a nad pět let 90% z průměrné čisté denní mzdy. Podmínkou bylo, aby žena byla zaměstnána alespoň 270 dnů v posledních dvou letech.“

⁴¹ Po měnové reformě provedené roku 1953 se změnila hodnota stávající měny, a tudíž už výše přídatků na děti nečinila 2 500 Kčs, ale pouze 500 Kčs.

⁴² Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

Stejnou úpravu mateřské dovolené pro členky zemědělských družstev zavedl zákon č. 32/1962 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků.⁴³

Jen pro zajímavost uvedu, že z pojištění podle tohoto zákona byli vyňati i příslušníci ozbrojených sborů z povolání.

3.6 Přídavky na děti

„Už v roce 1953 došlo na základě vládního nařízení k podstatnému navýšení přídavků na děti, a to na dvojnásobek.“⁴⁴

„Další úpravu přinesla i reforma národního pojištění provedená zákonem č. 54/1956 Sb. Došlo ke zvýšení přídavků na čtvrté dítě o 20 Kčs, na páté dítě o 80 Kčs, na šesté dítě o 140 Kčs, na sedmé o 200 Kčs a dále o 220 Kčs na každé další dítě. Zde zatím byl patrný příspěvek z hlediska potřeby.“⁴⁵

„Zákonem č. 16/1959 Sb. byla provedena nová úsporná opatření v oblasti dětských přídavků. Od 1. dubna 1959 na ně měl nárok opět pouze zaměstnanec, který se staral o nezaopatřené dítě a byl v předepsaném pracovním úvazku a odpracoval stanovený počet pracovních dnů. Ovšem nově se vycházelo zejména z principu potřeby, neboť hrubý výdělek zaměstnance byl rozdělen do několika platových pásem. To ale znevýhodňovalo rodiče s vyššími příjmy, což působilo negativně na rozvoj pracovní iniciativy.“

Jako příklad můžeme uvést pojištěného zaměstnance se třemi dětmi. Pokud by jeho hrubý měsíční výdělek nečinil ani 1400 Kčs, dostával by na tyto děti přídavek ve výši 430 Kčs. Pokud by ovšem vydělával od 1400 do 2200 Kčs měsíčně, obdržel by 400 Kčs. V případě výdělku od 2200 do 3000 Kčs měsíčně by to bylo už jen 370 Kčs. U měsíčního výdělku v rozmezí od 3000 do 3800 Kčs by dostával na tři děti 330 Kčs a u výdělku vyššího než 3800 Kčs měsíčně to činilo už jen 310 Kčs.

V souvislosti se zvýšeným důrazem na dětské přídavky došlo i ke zrušení výbavného.⁴⁶

⁴³ Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

⁴⁴ Vládní nařízení č. 42/1953 Sb., o opatřeních v oboru mezd, důchodů a některých sociálních dávek v souvislosti se zrušením lístkového systému zásobování

⁴⁵ Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

⁴⁶ Zákon č. 16/1959 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců

3.7 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Právním základem tohoto institutu byl v padesátých letech zákon č. 76/1952 Sb., o dani ze mzdy. Později do této legislativní úpravy začaly zasahovat i vyhlášky ministerstva financí.

„Až do roku 1968 se sazba živitele snižovala podle počtu vyživovaných osob. Jestliže žitel vyživoval například tři osoby (počítáno i s manželkou), tak se mu sazba snižovala o 30%, pro čtyři osoby o 50% a u pěti vyživovaných osob dokonce o 70%.“⁴⁷

3.8 Umělé přerušování těhotenství

Pokud jde o umělé přerušování těhotenství, jedním z cílů komunistické strany bylo, aby byla prováděna s maximální odborností. Nejlepší řešení v této oblasti ale mohlo být jen takové řešení, které by zabráňovalo samotnému nechtěnému otěhotnění. Toho všeho se ovšem dalo dosáhnout pouze spolupůsobením zdravotních a výchovných nástrojů, a to zejména u mládeže.

„První právní předpis, který se zabýval touto otázkou, byl trestní zákon z roku 1950. V jednom ze svých ustanovení umožňoval umělé přerušování těhotenství z důvodu možného ohrožení zdravotního stavu ženy, nebo dědičné choroby některého z rodičů.“⁴⁸

Zákon č. 68/1957 Sb., o umělém přerušování těhotenství zavedl novou právní úpravu týkající se daného odvětví. „Škála přijatelných důvodů pro umělé přerušování těhotenství se rozšířila. Zákon umožňoval přerušit těhotenství nejen ze zdravotních, eugenických a etických důvodů, ale také z důvodů sociálních. Dále byly taxativně vyjmenovány kontraindikace bránící zákroku a stanoveny poplatky za zákrok ve výši 200-500 Kčs, kryjící však pouze část nákladů a požadované výhradně ze sociálních důvodů. Bylo též určeno složení a náplň práce interrupčních komisí.“⁴⁹

Paradoxem bylo, že ve stejné době jako zákon č. 68/1957 Sb. byl přijat zákon č. 13/1957 Sb., o čestném odznaku „Mateřství“, který byl zaměřený na matky pěti a více dětí. V jistém směru měl vyzdvihovat právě důležitost plození a výchovy dětí.

⁴⁷ Zákon č. 76/1952 Sb., o dani ze mzdy

⁴⁸ Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

⁴⁹ Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

3.9 Institucionální zajištění péče o děti pracujících matek

S rostoucím objemem národního hospodářství bylo stále více potřeba i ženských pracovních sil. Hlavně v oblasti lehkého průmyslu tvořily zaměstnané ženy nemalé procento z celkového počtu pracujících. „Ovšem k tomu, aby ženy mohly do těchto zaměstnání nastoupit, bylo třeba urychlit tempo budování jeslí, mateřských škol, jídelen a družin. To vše se nejprve uskutečnilo ve větších podnicích, jakými byly strojírenské a oděvní závody. Důležitou podmínkou pro to, aby dítě mohlo být přijato do těchto zařízení, byl právě pracovní poměr matky. Nemohlo se tedy stát, že matka, která byla s jedním dítětem na mateřské dovolené, umístila druhé dítě do jeslí. Nelze opomenout ani skutečnost, že se za dítě platil dosti nízký poplatek, a tak bylo pro většinu pracujících žen velmi výhodné využít těchto služeb.“⁵⁰

Brzy se však začal projevovat nedostatek těchto zařízení, a k tomu je nutné připočítat i to, že síť předškolních zařízení byla nerovnoměrně rozložena.

V samotném rozvoji dětských zařízení byla tedy samozřejmě na prvním místě snaha umožnit ženám zapojit se do pracovního procesu a až na druhém místě stála hlediska dítěte. To se ovšem postupem času měnilo a začala se věnovat pozornost i potřebám rozvoje dětí. I z toho důvodu se zakládaly pionýrské tábory, pořádaly se rodinné rekreace a nelze opomenout ani různé předvánoční programy a nadílky.

⁵⁰ Vládní vyhláška č. 72/1961 Sb., o zřizování jeslí a mateřských škol ve společných budovách

4. Šedesátá léta v československé rodinné politice

4.1. Společenská situace

Začátek šedesátých let přinesl řadu problémů socialistické společnosti. Hospodářský vývoj zdaleka nebyl takový, jak se předpokládalo, a to vše vyžadovalo nutné zásahy do řady sektorů národního hospodářství. Různá opatření snažící se zvýšit životní úroveň obyvatel, se nevyhnula ani rodinám s dětmi.

„Základy těmto zásahům do národního hospodářství stanovil XII. sjezd KSČ konající se v prosinci roku 1962. Nejvýznamnějším přínosem sjezdu pro oblast rodinné politiky byl stanovený úkol rozšiřovat školní a předškolní péči o děti, zajistit zvýšení možností školního stravování žáků zaměstnaných matek a vybudování nových jeslí v potřebných oblastech.“⁵¹

„Do plnění těchto úkolů se měly zapojit jak závody, tak i odborové organizace. Jisté úkoly v této oblasti byly zadány národním výborům, které měly dohlížet zejména na zřizování a údržbu školek, jeslí, školních jídelen, družin a zájmových kroužků určených mládeži. Všechna tato opatření měla ženám co nejvíce usnadnit skloubení pracovního a mateřského života.“⁵²

Dalším důsledkem sjezdu KSČ, který měl výrazný vliv na rodiny s dětmi, byly zásahy do mateřské dovolené a do peněžitých dávek v mateřství.

Ovšem z důvodu pokračujících obtíží národního hospodářství se všechna uvedená opatření neplnila tak rychle, jak se původně očekávalo.

„Pokud jde o nově přijímané zákony z šedesátých let, téměř všechny vycházely z principů socialistického rodinného práva, které byly zmíněny v Ústavním zákoně č. 100/1960 Sb. V této normě nejvyšší právní síly byly zakotveny, mimo jiné, zásady deklarující státní ochranu manželství, mateřství i rodiny, dále stejné postavení muže a ženy v rodině i v práci nebo též ústavní formulace o zvláštních pracovních podmínkách žen, mládeže a právu na vzdělání.“⁵³

⁵¹ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

⁵² Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů

⁵³ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

I přes řadu přínosů tehdejších nově přijatých zákonů pro rodiny s malými dětmi a nastávající maminky to na ochotu mladých lidí zakládat rodiny nijak zvlášť nezapůsobilo. „Krátce trvající vzestup porodnosti jsme mohli spatřit pouze v letech 1963-1964.“⁵⁴

„Zejména ve městech se mladí lidé přikláněli k tomu, že mít jedno dítě je optimální. Navíc mezi vysokoškolsky vzdělanými lidmi se našli i takoví, kterým nebyl proti srsti bezdětný život.“⁵⁵

Nadějné demokratické procesy konce šedesátých let, které se dotýkaly celé společnosti a klesající důvěra občanů v KSČ, odsunuly účinek těchto právních předpisů do pozadí.

4.2. Hledání příčin problémů populačního vývoje

„Na přelomu padesátých a šedesátých let se celá řada odborníků začala do hloubky zabývat oblastí rodinné a populační politiky. Řada průzkumů se zaměřovala na problémy rodin, a to zejména žen s nezaopatřenými dětmi, mezi kterými se rozvíjela i řada menších anket. Výsledkem tohoto procesu bylo zřízení Státní populační komise, která měla řadu poradních funkcí.

Později se zkoumáním stavu populace začala zabývat i pracovní skupina, která byla zřízená v roce 1966 předsednictvem ÚV KSČ. Její činnost se ale projevila až v pozdějším období. Nashromáždila řadu podkladů z demografické i ekonomické statistiky, poznatky a průzkumy, ze kterých se jí podařilo vytvořit ucelený materiál. Navíc se zabývala i do té doby opomíjeným výzkumem dětských předškolních zařízení.“⁵⁶

4.3. Zákon o rodině a občanský soudní řád

V první polovině šedesátých let se objevilo několik zákonů, které se dotýkaly vztahu rodiny a společnosti.

⁵⁴ Význam populačních procesů a jejich důsledky v ekonomické praxi, in: Demografie 1982/1

⁵⁵ Koubek, J.: Vliv populační politiky na plodnost v Československu, in: Demografie 1990/5

⁵⁶ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

„Koncem roku 1963 byl přijat zákon č. 94/1963 Sb. Tento předpis, známý jako zákon o rodině, již ve svých úvodních člancích zdůrazňoval citový vztah mezi mužem a ženou v manželství a rovnost obou manželů. Manželství tedy již nebylo smlouvou, ale dobrovolným rozhodnutím muže a ženy vytvořit harmonické, pevné a trvalé životní společenství. Navíc se zde mluvilo i tom, že rodiče byli odpovědní společnosti za všestranný duševní a tělesný rozvoj svých dětí a zvláště za jejich řádnou výchovu tak, aby se jednota zájmů rodiny a společnosti upevňovala.“⁵⁷

Při této výchově se mohli dovolat i pomoci státních orgánů, škol, národních výborů a jiných společenských organizací. V této souvislosti si dovoluji připomenout roli Československého svazu mládeže a jeho pionýrských organizací, které měly působit na mravní vývoj dětí, konkrétně v duchu zásad morálky socialistické společnosti.

„Pokud docházelo v samotné výchově dětí k nějakým problémům, byli občané i společenské organizace oprávněni upozornit rodiče na chování jejich ratolestí.

Významné bylo i ustanovení o omezení rodičovských práv soudem, neplnili-li rodiče řádně svá práva a vyžadoval-li to zájem společnosti a dítěte.

Zákon pamatoval i na mateřství, kterému měla být věnována zvýšená ochrana a poskytována veškerá péče, zejména hmotná podpora matky i dětí.

Kromě řady novinek přinesl zákon i zrušení vyživovací povinnosti muže k práceschopné manželce.“⁵⁸

Spolu se zákonem o rodině došlo i k přijetí občanského soudního řádu, který měl nemalý dopad na rozvodové řízení. „Zatímco před vydáním těchto dvou norem se soud nijak nezajímal o příčiny rozvratu manželství a často vyhověl žádostem o rozvod, tak podle nové právní úpravy tomu bylo přesně naopak. Soud byl před vlastním rozvodovým řízením povinen provést řízení o smíření manželů. Zpravidla existovalo mezi oběma druhy řízení určité časové období, během kterého se mělo intenzivně působit na urovnání manželského konfliktu. Tak tomu bylo až do roku 1973, kdy došlo ke zrušení tohoto institutu.“⁵⁹

„Navíc měly podle nové právní úpravy státní orgány ve spolupráci se společenskými organizacemi napomáhat k předcházení vzniku příčin, které by mohly vést k narušení manželství. Ovšem ke zřízení manželských poraden došlo až na základě vládního

⁵⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině

⁵⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině

⁵⁹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

usnesení z roku 1973 . Tyto organizace, spadající pod národní výbory, měly napomáhat manželům při narušení manželských i rodinných vztahů, a dokonce v otázkách plánovaného rodičovství.⁶⁰

4.4 Podpora při narození dítěte

Zákony č. 88/1968 Sb., 89/1968 Sb., a 94/1968 Sb. zasáhly svým obsahem i do této oblasti. „Při narození dítěte obdržela každá rodička jako „porodné“ 1000 Kčs namísto do té doby vyplácených 650 Kčs za každé narozené dítě. Nárok na tuto dávku ovšem nadále měly pouze pojištěné ženy nebo rodinné příslušnice pojištěnců.“⁶¹

4.5 Pracovní podmínky těhotných žen a matek

„V šedesátých letech došlo i k přijetí zákona č. 65/1965 Sb., známého jako zákoník práce. Do oblastí rodinné politiky zasáhla zejména jeho ustanovení o stejném pracovním postavení žen a mužů, a o ochraně mateřství.

K samotnému plnění všech paragrafů zákoníku byli povinni nejen zaměstnavatelé, ale i závodní výbory, národní výbory a různé další organizace.

Ženy byly novým zákoníkem chráněny před řadou věcí, které mohly narušit jejich organismus. Nešlo jen o úplný zákaz prací pod zemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol. Ženy navíc nesměly též konat práce, které byly pro ně fyzicky nepřiměřené nebo škodily jejich organismu, obzvláště zaměstnání ohrožující jejich mateřské poslání. Těhotná žena nesměla být zaměstnávána též pracemi, které podle lékařského posudku znamenaly jisté nebezpečí pro její těhotenství. To platilo obdobně o matce do konce devátého měsíce po porodu.“⁶²

Pravdou ovšem je, že se tato ustanovení v jistém smyslu dotýkala i ostatních pracovníků, jelikož i oni museli tento zákon respektovat. A jen těžko si mohl někdo myslet, že to nepřinese nic negativního. Ostatní pracovníci nebyli zrovna nadšeni z toho, že museli, ve stanovených případech, tyto ženy zastupovat.

⁶⁰ Vládní usnesení č. 267/1973 Sb., o zřizování manželských poradcn

⁶¹ Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídavech na děti z nemocenského pojištění

⁶² Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

V některých závodech se složitě plnilo i samotné převádění na jinou práci v těhotenství, za současného zachování stejné výše výdělků.

„Těhotné ženy a ženy pečující o děti mladší než jeden rok nesměly být vysílány na pracovní cesty mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště. Přeložit je mohla organizace jen na jejich žádost. Těmto ženám nebylo povoleno ani vykonávání nočních prací.

Žena pečující o dítě starší než jeden rok mohla být v době, dokud dítě nedosáhlo věku osmi let, vysílána na takové pracovní cesty jen se svým souhlasem; to platilo obdobně i o jejím přeložení.

Navíc s těhotnou ženou, se ženou, která trvale pečovala o dítě mladší jednoho roku, a s osamělou ženou, která trvale pečovala o dítě mladší tří let, šlo rozvázat pracovní poměr výpovědí jen zcela výjimečně.

I při zařazování pracovníků do směn se muselo přihlížet k potřebám žen pečujících o děti. Pokud výše zmíněná žena nebo těhotná žena požádala o kratší pracovní dobu nebo o jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, byla jim organizace povinna vyhovět, nebránily-li tomu vážné provozní důvody.“⁶³

Organizace se často dožadovaly výjimek z těchto ustanovení, neboť jejich plnění pro ně znamenalo řadu obtíží.

„V jistém směru tedy některá ustanovení zákoníku práce matkám s malými dětmi spíše uškodila. To proto, že zaměstnavatelé často odmítali zaměstnávat mladé maminky a snažili se ustanovení zákoníku různými způsoby obcházet. Pravidelně při přijímání do zaměstnání preferovali ženy starší, u kterých se nejen nepředpokládalo narození dalšího potomka, ale ani u nich nehrozilo, že budou muset s nemocným dítětem zůstat doma.“⁶⁴ Někdy zkrátka ekonomické ukazatele daného pracoviště dostávaly přednost před respektem k ženě jako matce.

4.6 Mateřská dovolená a peněžitá pomoc v mateřství

V souvislosti s porodem a s péčí o narozené dítě náležela ženě placená mateřská dovolená. „Podle zákona č. 65/1965 Sb. činila nově její výměra 22 týdnů. Zpravidla byla poskytována od počátku čtvrtého týdne před očekávaným dnem porodu. U žen,

⁶³ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

⁶⁴ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

kteře byly ovdovělé, rozvedené, neprovdané nebo z jiných důvodů osamělé, vznikal nárok dokonce 26 týdnů mateřské dovolené. Navíc ženě, která o to požádala, byl zaměstnavatel povinen poskytnout další mateřskou dovolenou až do jednoho roku věku dítěte. Po dobu mateřské dovolené a další mateřské dovolené neměla pracovnice nárok na mzdu. Její hmotné zabezpečení během této doby bylo upraveno pomocí předpisů o nemocenském pojištění.⁶⁵

„Výše peněžité pomoci v mateřství během prvních 18 týdnů mateřské dovolené zůstala tatáž, jako tomu bylo v předchozí úpravě (tj. 75%, 80% a 90% z průměrné čisté denní mzdy), avšak od 19. týdne se velikost dávek řídila pořadím narozeného dítěte. U prvního dítěte činila 40%, u druhého 50% a u třetího nebo dalšího dítěte 60% průměrné čisté denní mzdy.“⁶⁶

„Ženám bylo umožněno nastoupit mateřskou dovolenou také dříve než čtyři týdny před očekávaným dnem porodu, nejdříve však osm týdnů před tímto dnem. Vyčerpala-li žena tímto způsobem z mateřské dovolené před porodem více než čtyři týdny, byla jí mateřská dovolená poskytována až do uplynutí 22 týdnů ode dne jejího nástupu.

Nárok na mateřskou dovolenou a další mateřskou dovolenou náležel též ženě, která dítě převzala, například osvojením, do své trvalé péče nahrazující péči mateřskou.“⁶⁷

„V roce 1968 došlo k dalšímu prodloužení mateřské dovolené, a to na 26 týdnů. U žen, které porodily více dětí najednou nebo u žen osamělých, dokonce 35.

Co se týče peněžité pomoci v mateřství, tak ta se vyplácela po celou dobu čerpání mateřské dovolené v jednotné výši 90% z čisté mzdy.“⁶⁸

4.7 Přídatky na děti

Zákony č. 88/1968 Sb., 89/1968 Sb., a 94/1968 Sb. znamenaly další změnu v systému přídatků na děti.

„Od té doby se i tyto dávky staly univerzálními a náležely ve stejné výši nově i námezdně pracujícím, členům JZD, soukromě hospodařícím rolníkům a od 1.1.1969 dokonce i občanům ucházejícím se o zaměstnání. Podpora rodinám

⁶⁵ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

⁶⁶ Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

⁶⁷ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

⁶⁸ Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídatcích na děti z nemocenského pojištění

s nezaopatřenými dětmi se tak stala všeobecnou, a to ve stejné výši bez ohledu na socioprofesionální zařazení rodičů.⁶⁹

Význam pro výplatu těchto dávek mělo i zvýšení věku, do kterého byly děti považovány za nezaopatřené. Pokud se tedy soustavně připravovaly na budoucí povolání, nebo jim v tom či v práci bránila nemoc, případně invalidita, byly považovány za nezaopatřené dítě, a to až do dosažení 26 let věku, namísto původních 25.⁷⁰

4.8 Výchovné

Mezi změnami v oblasti sociálních dávek z roku 1968 nelze opomenout ani úpravu výchovného. „Byla to dávka, která náležela poživateli starobního, invalidního, osobního a sociálního důchodu, a to na každé nezaopatřené dítě, které měl v přímém zaopatření. Jeho výše činila u jednoho dítěte 90 Kčs, u dvou dětí 330 Kčs, u tří 680 Kčs a u čtyř dokonce 1030 Kčs. A na každé další dítě se zvyšovalo o 240 Kčs. U invalidního důchodu byla drobná odchylka, jelikož v případě jednoho dítěte poživateli náleželo 140 Kčs.“⁷¹

4.9 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Systém daňového zvýhodnění rodin byl i v tehdejší době jednou z oblastí, v nichž stát prováděl svou rodinnou politiku. Výhodou daňových úlev vždy byla jejich vázanost na pracující osobu, neboť tím podporovaly ekonomickou činnost v rodině. Na druhou stranu byly z možnosti využívat tento nástroj vyloučeny osoby, které nebyly plátcí daně. I dodnes je tedy nemohou využívat nezaměstnaní nebo například studentská manželství.

Od roku 1968 došlo společně se zrušením závislosti výše přídatků na děti na výši výdělků i ke změnám v soustavě daně ze mzdy. „Nově už se nesnižovala daňová sazba živitele podle počtu vyživovaných osob, ale soustava slev na dani byla upravena tak, že za vyživovanou osobu se z celkového počtu dětí, na které náleží přídatky na děti nebo

⁶⁹ Zákon č. 89/1968 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků a zákon o sociálním zabezpečení

⁷⁰ Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídatcích na děti z nemocenského pojištění

⁷¹ Vyhláška č. 91/1968 Sb., ministerstva práce a sociálních věcí, již se mění a doplňuje vyhláška Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení

výchovné, považovalo pouze jedno dítě. Slevy daně ze mzdy na ostatní vyživované osoby nebo děti, kterým nenáležely přídatky na děti nebo výchovné, zůstaly zachovány.

Rozdíl mezi obdobím před rokem 1968 a obdobím po roce 1968 spočíval tedy v tom, že před rokem 1968 se poskytovala sleva na všechny vyživované osoby (maximálně však pět let) bez ohledu na to, zda to byly děti mající nárok na rodinné přídatky nebo výchovné, či nikoliv. Po roce 1968 se slevy na dani ze mzdy už neposkytovaly na druhé a další dítě, pokud pobíralo dětské přídatky nebo výchovné. Nárok na snížení daně z titulu vyživovaného dítěte (osoby) mohl uplatnit jen jeden z ekonomicky aktivních rodičů.⁷²

⁷² Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

5. Rodinná politika ČSSR od roku 1968

5.1 Společenská situace

Poté, co se rozplynuly všechny naděje na změnu politického systému v naší zemi, se Komunistická strana Československa opět pevně uchopila moci. Od roku 1969 se pokoušelo její vedení různými opatřeními o stabilizaci vnitřního trhu, a ta se samozřejmě dotkla i rodin s nezaopatřenými dětmi.

„O nevyhnutelnosti opatření směřujících do rodinné, a zejména populační politiky, svědčil čím dál větší pokles porodnosti. V roce 1968 poklesl počet živě narozených dětí až na 14,9 na 1000 obyvatel. Je nepochybné, že pokud by se tento počet ještě více snižoval, mělo by to velmi nepříznivý vliv na skladbu i počet obyvatel a celý život společnosti.“⁷³

„Východiskem opatření dotýkajících se rodinné politiky byly dlouhodobé průzkumy a rozborů situace rodin s dětmi různých věkových skupin. Průzkumy zohledňovaly nejen počet dětí v rodinách, ale i povolání rodičů, a dokonce i to, jak na ně působily dosavadní typy sociálních dávek.

Hlavní body tohoto systému byly obsaženy v závěrech XIV. Sjezdu KSČ z května roku 1971.

Po analýze výsledků všech výzkumů se dospělo ke komplexnímu systému péče o rodiny a mladá manželství.

Nová aktivní populační politika se vztahovala na všechny občany bez ohledu na profesní postavení. Bral se při ní ohled i na mimořádné životní situace ať už rodičů, nebo dětí. Institucionálně byla tato jednotná státní rodinná politika zajišťována státem, národními výbory, revolučním odborovým hnutím i dalšími společenskými organizacemi.“⁷⁴

Následkem toho byla první polovina sedmdesátých let poznamenána populačním přírůstkem. „Například v roce 1974 se počet živě narozených dětí zvýšil na 19,8 na 1000 obyvatel a i během roku 1975 se udržovala vysoká úroveň porodnosti.

⁷³ Význam populačních procesů a jejich důsledky v ekonomické praxi, in: Demografie 1982/1

⁷⁴ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

To vše bylo vodou na mlýn ideologii nově konsolidované KSČ, neboť se mohla pyšnit správností všech svých kroků, a to nejen v oblasti rodinné politiky. V té době se i v médiích a na různých konferencích proklamovalo upevnění sociálních jistot mladých lidí a jejich důvěra v budoucnost.

Zapomínalo se ovšem na to, že nejenom díky novým metodám a cílům tehdejší populační politiky docházelo k tomu, že mladí lidé stále více zakládali rodiny. Musíme brát v úvahu, že právě v této době vstupovaly do věku, který byl běžný pro uzavírání manželství, početně silné ročníky narozené po druhé světové válce.⁷⁵

5.2 Změny uvnitř rodin a způsob jejich života

„V celé společnosti se čím dál více sblížoval věk obou manželů, a nejenak tomu bylo i v případě vzdělání obou nastávajících. Už od šedesátých let docházelo k tomu, že se vzdělanost mužů a žen vyrovnávala, ba dokonce měly ženy co se týče vzdělání, částečně navrch.“⁷⁶

„V rodinách už nedocházelo i k tradičnímu dělení na mužskou a ženskou práci. Spíše se na ni oba manželé podíleli stejnou měrou. Nebylo ničím neobvyklým, když manžel zůstal s dítětem v době jeho nemoci doma a žena chodila do práce.

Většina mužů i žen považovala za ideální pořídit si děti mezi dvacátým a třicátým rokem svého života. Nejvíce lidí si přálo mít tři děti, a to s nevelkým časovým odstupem mezi nimi.“⁷⁷

Stále více docházelo i ke sblížení způsobu života všech obyvatel. Většina rodin měla stejné byty, jezdila na dosti podobné závodní rekreace a i oblečením se málokdo odlišoval. Rozdíly byly snad jen mezi způsobem života na venkově a životem ve městech. Městské obyvatelstvo trávilo víkendy na svých venkovských chatách, nebo u prarodičů na vesnici.

„Dalším typickým jevem tehdejší doby bylo, že většina mladých manželů, prožívala první manželská léta v určitém provizoriu a až teprve později si vytvářela vlastní domácnost. Velká část novomanželů byla ze začátku finančně závislá na svých rodičích, a i když se pomalu zvyšovala životní úroveň všech obyvatel, nadále tu byly rozdíly

⁷⁵ Význam populačních procesů a jejich důsledky v ekonomické praxi, in: Demografie 1982/1

⁷⁶ Bartošová, M.: Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů, in: Demografie 1980/2

⁷⁷ Novák, T.: Proč se nedaří výchova k manželství a rodičovství, in: Demografie 1987/2

právě v prostředcích, kterými disponovali mladí lidé před sňatkem a v prvním období po založení rodiny.⁷⁸

5.3 Vládní populační komise a její činnost

Začátkem sedmdesátých let byla vytvořena Vládní populační komise. Tento iniciativní orgán vlády byl tvořen zástupci ministerstva práce a sociálních věcí, včetně ministra, zástupci vládních orgánů z různých resortů a představitelů různých společenských organizací. Dokonce i významné sdělovací prostředky měly v komisi své zástupce, což svědčilo o tom, jaký důraz na publicitu své sociální politiky Komunistická strana kladla. Důležitá role tomuto orgánu připadla i v oblasti koordinační, jelikož sledovala a vyhodnocovala řadu jevů působících na populační klima.

„Na prvních zasedáních komise ze začátku sedmdesátých let bylo zcela jednoznačně těžiště ve vytváření podmínek příznivých zvýšení porodnosti. Velmi intenzivně se její členové zabývali hlavními oblastmi výchovné činnosti, posuzovali nově připravená sociální opatření, pracovali na výrazném uplatnění preference rodin s dětmi při rozdělování bytů. Lze říci, že tyto a další otázky převládaly v činnosti komise v letech 1972-1973.“⁷⁹

5.4 Podpora při narození dítěte

„Na podzim roku 1971 došlo k výraznému navýšení jednorázové podpory při narození dítěte, a to ze současných 1000 Kčs na 2000 Kčs na každé dítě. Stalo se tak na základě vládního nařízení č. 98/1971, které současně stanovilo, že tato dávka nově náležela všem ženám.

V souvislosti s příspěvkem při narození dítěte je třeba dodat, že již od 1. října 1969, došlo k navýšení částky hmotné pomoci rodinám, v nichž se narodila živá trojčata a dožila se 28. dne věku. Od tohoto data činila výše této tzv. výbavičky 6000 Kč.“⁸⁰

⁷⁸ Srb, V.: Analýza výsledků sčítání 1970 v ČSR, in: Demografie 1976/3

⁷⁹ Havelka, J.: K činnosti vládní populační komise v roce 1974, in: Demografie 1975/3

⁸⁰ Nařízení vlády Československé socialistické republiky č. 98/1971 Sb., o zvýšení podpory při narození dítěte

5.5 Mateřská dovolená

„Už v roce 1969 byla zákonem č. 153/1969 Sb. prodloužena možnost neplacené mateřské dovolené, a to až do dvou let věku dítěte.“⁸¹ „Po celou tuto dobu byl zachován nárok ženy na její původní práci a pracoviště. Po celou dobu další mateřské dovolené byl zachován nárok na práci uvedenou v pracovní smlouvě. Kromě toho se obě části mateřské dovolené, a dokonce i péče o dítě do tří let věku, započítávaly do délky zaměstnání pro účely sociálního pojištění.“⁸²

„V létě roku 1970 došlo usnesením předsednictva federálního shromáždění k prodloužení mateřské dovolené na dobu 26 týdnů; poskytovala se opět zpravidla od počátku čtvrtého týdne před očekávaným dnem porodu.“⁸³

5.6 Mateřský příspěvek

Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku byl dalším opatřením populačně laděné politiky ČSSR.

„Nárok na něj měly všechny matky pečující o dítě do dvou let jeho věku, pokud zároveň vychovávaly další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky, nebo do 26 let věku dítěte, pokud bylo invalidní a vyžadovalo stálou péči. U žen ovdovělých, rozvedených, neprovdaných nebo jiným způsobem osamělých podmínka druhého dítěte vyžadována nebyla. Stejně se tato podmínka nevyžadovala u žen pečujících o dítě do dvou let věku, pokud bylo invalidní nebo převzaté do trvalé péče nahrazující péči mateřskou.

Pokud jde o samotnou výši příspěvku, tak ta činila u jednoho dítěte mladšího dvou let 500 Kčs, u dvou 800 Kčs a u tří dětí dokonce 1200 Kčs měsíčně.

Ovšem nadále tu byla i jedna zásadní podmínka pro přiznání nároku. Žena musela být alespoň 270 dnů v průběhu posledních dvou let před porodem mladšího dítěte ekonomicky činná a nemocensky nebo důchodově pojištěná. To tedy znamenalo, že nárok na mateřský příspěvek měly kromě zaměstnankyň i ženy na placené mateřské dovolené, rolnice nebo ženy jinak samostatně hospodařící a rodinné příslušnice osob

⁸¹ Zákon č. 153/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce

⁸² Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

⁸³ Zákon č. 42/1970 Sb., zákoník práce

samostatně hospodařících. Příspěvek náležel i studentkám na středních i vysokých školách, pokud po ukončení povinné školní docházky studovaly alespoň po dobu 270 dnů.

Nelze opomenout ani podmínky československého státního občanství dětí, celodenní péče matky o ně a taktéž trvalé bydliště na území Československa.⁸⁴

„Matkám, které pobíraly peněžitou pomoc v mateřství, se vyplácel příspěvek až po ukončení placené mateřské dovolené. V případě, že byla peněžitá pomoc v mateřství nižší než 500 Kčs měsíčně, což připadalo v úvahu zejména u učnic a vysokoškolských studentek, které pobíraly sociální stipendium, doplatil se rozdíl do výše 500 Kčs měsíčně z prostředků určených na mateřský příspěvek. Ostatní matky obdržely mateřský příspěvek již ode dne narození dítěte. Z uvedeného vyplývá, že okruh žen, které mají nárok na mateřský příspěvek, byl daleko širší než u peněžité pomoci v mateřství.“⁸⁵

„Už o dva roky později došlo zákonem č. 107/1971 Sb. k úpravě mateřského příspěvku. Nově náležel všem ženám, a nikoliv jen ekonomicky činným.“⁸⁶

5.7 Přídavky na děti

Zákonem č. 99/1972 Sb. došlo i k dalšímu zvýšení přídavků na děti, a to výraznému. „Od začátku roku 1973 činil přídavek na jedno dítě 90 Kčs, na dvě děti 430 Kčs, na tři děti 880 Kčs a na čtyři děti 1280 Kčs. Na každé další dítě se postupně zvyšovaly o 240 Kčs. Z toho je tedy naprosto patrná snaha upřednostňovat rodiny s dvěma a více dětmi. Zákon navíc zavedl možnost odebrání všech těchto příspěvků rodičům, jestliže se rodina řádně nestarala o své děti. Na to všechno měly dohlížet národní výbory, v jejichž kompetenci bylo tyto dávky následně použít na nákup ošacení pro zanedbávané děti.

Kromě řádného přídavku se ještě na každé invalidní dítě poskytovalo dalších 300 Kčs měsíčně, namísto dosavadních 150 Kčs.“⁸⁷

⁸⁴ Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku

⁸⁵ Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3

⁸⁶ Zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku

⁸⁷ Zákon č. 99/1972 Sb., o zvýšení přídavků na děti a výchovného

5.8 Příspěvek na výživu dítěte a zaopatřovací příspěvek

Přilepšení do života rodin s nezaopatřenými dětmi měly přinést i některé další nově vznikající dávky.

„Některým rodinám bylo možno, ve zvlášť odůvodněných případech, přiznat příspěvek na výživu dítěte. Cílem této dávky bylo pokrýt náklady spojené se zabezpečováním potřeb dětí. Dělo se tak na základě rozhodnutí okresního národního výboru a záleželo zde na individuálním posouzení finanční situace dané rodiny. I tuto dávku bylo možno vyplácet až do 26 let věku dítěte s tím, že do 10 let svého věku mohlo dítě obdržet příspěvek ve výši 400 Kčs a od 10 let až do výše 500 Kčs.

Zaopatřovací příspěvek byla dávka, která náležela pouze členům rodin občanů vykonávajících různá povolání. Například manželka vojáka pečující o dítě do věku tří let, mohla získávat měsíčně zaopatřovací příspěvek ve výši 550 Kčs, dítě samotné pak ještě dalších 200 Kčs.⁸⁸

5.9 Novomanželské půjčky se státním příspěvkem

Dalším ze zákonů, který se dotýkal finanční situace mladých rodin, byl zákon č. 14/1973 Sb. zavádějící výhodné státní půjčky mladým manželům. „Tyto půjčky vznikly k 1.4.1973 a byly určeny manželům ve věku do 30 let, jejichž hrubý měsíční příjem nepřesahoval částku 5000 Kčs. Nezapomínalo se ani na tzv. neúplné rodiny s dětmi, které měly taktéž možnost získat půjčku za obdobných podmínek.

Z půjčky na byt se platil roční úrok ve výši 1 % a pokud jde o půjčku na zařízení bytu, tak byla výše úroku stanovena na 2,5 %. Na nic jiného nebylo možno půjčku obdržet. Z toho byla patrná účelovost těchto půjček.

Pokud jde o splatnost, maximální doba zde byla stanovena na 10 let.⁸⁹

Důkazem pozitivního uplatnění a působení těchto půjček byl zejména široký zájem mladých lidí o ně. „Od zavedení půjček se státním příspěvkem v dubnu 1973 do 31. prosince 1977 bylo uspokojeno celkem 756 tis. žadatelů v úhrnné částce 17 mld Kčs. Rozhodující část povolených půjček v počtu 708 tis., v částce 15,9 mld Kčs, byla určena

⁸⁸ Zákon č. 5/1972 Sb., o sociálním zabezpečení

⁸⁹ Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům

na zařízení bytu. Na pořízení bytu bylo určeno 48 tis. půjček a povolená částka půjček činila 1,1 mld Kčs. Průměrná výše jedné půjčky činila 22,5 tis. Kčs, z toho na pořízení bytu 23,6 tis. Kčs a na zařízení bytu 22,4 tis. Kčs.⁹⁰

„Manželé navíc mohli čerpat půjčku do stanovené výše 30 tis Kčs i v několika etapách. Například poprvé si mohli požádat o 10 tis. Kčs, podruhé o 15 tis. Kčs a na závěr o tis. Kčs.

O rok později byly zavedeny i státní příspěvky pro dlužníky. Tento příspěvek se plně hradil ze státního rozpočtu a byl jakousi mimořádnou splátkou k úhradě poskytnutých půjček. Spočíval v tom, že při narození prvního dítěte bylo z půjčky odepsáno 2 tis. Kčs, u druhého dítěte to byly dokonce 4 tis. Kčs. Dnem, kdy se dítě dožilo jednoho roku, vznikala na tento příspěvek nárok. Ovšem byla tu i podmínka řádné péče o děti v dané rodině.⁹¹

„Pokud jde o samotné žadatele o tyto půjčky, jejich věkové složení bylo dáno věkovou strukturou snoubenců. Žádosti se totiž většinou podávaly do jednoho roku od uzavření sňatku. Bez zajímavosti nebyla ani příjmová úroveň žadatelů. Daleko více uzavírali půjčky žadatelé s nižšími příjmy, ale pozvolna narůstal i počet žadatelů blízkých maximální hranici rozhodné pro poskytování půjčky.

S úrovní příjmů úzce souvisel i problém zatížení rodinných rozpočtů splátkami. Cca 90% splátek byl do výše 300 Kčs měsíčně, přitom téměř 50% se pohybovalo v rozmezí 200 až 300 Kčs měsíčně. Zatížení rodinných rozpočtů z titulu splátek půjček mladých manželů v průměru nedosahovalo ani 10%.⁹²

Daleko větší zatížení splátkami bylo možno vidět u osamělých osob. Tyto osoby, mezi kterými převažovali rozvedení, čerpaly půjčky výhradně na zařízení bytu.

5.10 Bytová výstavba a následný přiděl bytů

V souvislosti s populační politikou začátku sedmdesátých let je nutné připomenout i bytovou výstavbu, která měla nově založeným rodinám napomoci k dosažení vlastního bydlení. Uspokojování neustále rostoucích kvantitativních i kvalitativních bytových

⁹⁰ Pelikán, J.: Pět let existence půjček se státním příspěvkem mladým manželům, in: Demografie 1978/2

⁹¹ Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům

⁹² Pelikán, J.: Pět let existence půjček se státním příspěvkem mladým manželům, in: Demografie 1978/2

potřeb obyvatelstva bylo jedním z cílů tehdejšího vedení státu. „Ovšem ani nová opatření v této oblasti nic nezměnila na tom, že mladí manželé, často až do narození prvního dítěte, žili společně u rodičů jednoho z nich.

Vliv na tuto situaci měl i metodický pokyn Ministerstva vnitra ČSR a SSR z roku 1973, na jehož základě měly být do pořadníků pro přidělování bytů přednostně zařazovány rodiny s třemi a více dětmi. Dále pak měli být přednostně zařazováni mladí manželé s narozeným dítětem, nebo ti kteří podle lékařské zprávy dítě prokazatelně očekávali.⁹³

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se uskutečnila řada průzkumů zaměřených na bytovou situaci rodin. „Z nich vyplynulo, že nejčastější formou bydlení úplných i neúplných rodin s dětmi mladšími 15 let bylo bydlení v nájemním bytě. Tento vyšší podíl souvisel s častějším bydlením v bytových domech.“⁹⁴

5.11 Jesle a mateřské školy

V důsledku růstu porodnosti došlo i ke zvýšení počtu žádostí o umístění dětí v jeslích a mateřských školách. Nebylo proto bez zajímavosti, že se výrazně zvýšily snahy o rozšíření kapacit těchto předškolních zařízení.

„Počet jeselských míst (počítáme tu místa v samostatných jeslích i jeselských oddělení společenských zařízení, ve kterých je také mateřská škola) se zvýšil ze 76,8 tis. míst v roce 1970 na 82,2 tis. míst v roce 1974.

V určitých okresech se v tehdejší době osvědčily některé možnosti řešení situace nedostatečného počtu volných míst v jeslích. Například matka, která byla se svými dětmi přes den sama doma, přebírala do svého opatrování několik dětí jiných matek, a to na dobu, po kterou byly v práci. Dělo se tak na základě smlouvy s národním výborem a pro stát to znamenalo značnou úsporu finančních prostředků.

Problémem tehdejší doby bylo i to, že rozšiřování kapacit závodních jeslí poněkud zaostávalo za stanoveným plánem.

Pokud jde o mateřské školy, je možné říct, že problémy s jejich kapacitou nebyly zdaleka takové, jako v případě jeslí. Aktivně tomu napomohly i mnohé podniky, které

⁹³ Kučera, M.: Vývoj počtu a složení domácností v letech 1970-1980, in: Demografie 1981/2

⁹⁴ Andrlé, A., Srb V.: Bydlení rodin ve světle sčítání lidu, domů a bytů 1980, in: Demografie 1984/3

ve spolupráci s národními výbory přispívaly k vybudování nových mateřských škol cestou tzv. sdružení finančních prostředků, nebo i jinou výpomocí.

Nebylo proto divu, že počet dětí umístěných v mateřských školách neustále rostl. Zatímco v roce 1972 bylo umístěno 396 tis. dětí, v roce 1974 to bylo již 440 tis dětí, tedy o 45 tis. dětí více.⁹⁵

Na závěr si ještě dovoluji podotknout, že i v tehdejší době se nadále pokračovalo v dotování provozu jeslí, mateřských škol a ostatních dětských zařízení.

5.12 Dětské průmyslové zboží a dětská výživa

Zvyšující se počet narozených dětí přinesl nemalé problémy i do oblasti dostupnosti tohoto sortimentu. „Vládní populační komise a její sekretariát sledovaly průběh zásobování trhu dětským průmyslovým zbožím, zejména ošacením, obuví a nábytkem. Byla uskutečněna řada jednání a zásahů k řešení vzniklých potíží.“⁹⁶

Na popud vládní populační komise se již během první poloviny sedmdesátých let uskutečnila řada schůzek mezi zástupci ministerstva obchodu a výrobci dětských oděvů a obuvi. „Výsledkem těchto jednání bylo zvýšení dodávek kojeneckého pleteného ošacení pro vnitřní trh z 8,9 mil. kusů v r. 1973 na téměř 11 mil. kusů v roce 1974. Počet kusů pleteného ošacení na jednoho kojence se zvýšil z 32,5 kusů v roce 1973 na 37,8 kusů v roce 1974.“⁹⁷

Postupně se učinily taktéž opatření týkající se kvantity dětského nábytku. Zejména u dětských postýlek došlo k výraznému navýšení jejich dodávek oproti minulým letům.

Ani na oblast dětské výživy se v té době nezapomínalo. „Předseda i sekretariát vládní populační komise se počátkem roku 1974 aktivně zabývali vážnými poruchami v zásobování trhu kojeneckou mléčnou výživou, které tehdy vznikly, a podíleli se na jejich řešení. Komise se zabývala výrobou dětské výživy a posoudila koncepci dalšího vývoje dětské výživy, kterou vypracovaly příslušné orgány potravinářského průmyslu a podle které měl být v některých směrech podstatně rozšířen a doplněn nabízený sortiment.

⁹⁵ Havelka, J.: Aktuální problémy populačního vývoje v ČSSR, in: Demografie 1981/1

⁹⁶ Havelka, J.: K činnosti vládní populační komise v roce 1974, in: Demografie 1975/3

⁹⁷ Havelka, J.: Aktuální problémy populačního vývoje v ČSSR, in: Demografie 1981/1

Stranou nezůstaly ani snahy o rozšíření průmyslově vyráběné dětské výživy dodávané do prodeje v instantním zpracování, a to z důvodu úspory mateřské práce.⁹⁸

Pokud jde o systém cenového zvýhodnění dětské obuvi, oděvů a výživy, ten stále existoval až do roku 1979.

5.13 Výchova k rodičovství

Taktéž v této oblasti nechtěla vládní populační komise ponechat nic náhodě. Například rozmanitá výchovná práce ve sdělovacích prostředcích byla jednou z cest ke zlepšení přípravy na rodičovství a ke zvýšení úcty k mateřství.

„Podnětné byly a dobrou úroveň měly některé televizní pořady, např. zábavné i taktéž pořady rozhlasové. Docházelo k rozvoji filmové tvorby se zaměřením na rodinnou výchovu a vedle krátkých filmů nám vznikala i řada filmů celovečerních, které známe z televizního vysílání dodnes.“⁹⁹

Stranou nezůstala ani výchovná práce na školách. „Výchovně vzdělávací soustava rozpracovávala výchovu k manželství a rodičovství od jeslí až po vysoké školy. Existovaly nejrůznější metodické příručky (obvykle dosti obecné) a stovky článků roztroušených v nejrůznějších časopisech o tom, jak měla být tato výchova prováděna.“¹⁰⁰

5.14 Usnadnění celkové péče o domácnost

K tomu, aby měly zejména zaměstnané matky dostatek času na své děti a odpočinek, bylo nutné zaměřit se i na výrobu zboží usnadňujícího řadě z nich práce v domácnosti.

„Pokud jde o přípravu teplých jídel, jedním z řešení, které mohlo ženám usnadnit tuto práci, bylo zvýšení sortimentu polotovarů a různých výrobků v prášku, například polévek. Zejména na zlepšení zásobování v oblasti masových polotovarů se kladl značný důraz.

Nezapomínalo se ani na lepší vybavení domácnosti zařízením usnadňujícím domácí práce. Zejména sílící poptávka po automatických pračkách byla jedním ze symbolů

⁹⁸ Havelka, J.: K činnosti vládní populační komise v roce 1974, in: Demografie 1975/3

⁹⁹ Havelka, J.: Aktuální problémy populačního vývoje v ČSSR, in: Demografie 1981/1

¹⁰⁰ Novák, T.: Proč se výchova k manželství a rodičovství nedaří?, in: Demografie 1986/2

tehdejší doby. Do prodeje se dostávaly i nové typy elektrických zařízení pro úpravu a skladování potravin.¹⁰¹

Počítalo se i s rozvojem objemu služeb čistíren. Zlepšení jejich kvality a také zkrácení dodacích lhůt bylo taktéž samozřejmostí.

5.15 Mimořádné situace uvnitř rodin a jejich řešení

Se zvyšující se životní úrovní celé společnosti se začal klást důraz i na rodiny, které se ocitly v tíživé životní situaci, ať už způsobené úmrtím, nebo zdravotním stavem některého z jejich dospělých členů. „Stranou nezůstávaly ani rodiny, jež se do mimořádné situace dostaly tím, že se od nich jeden z dospělých členů dobrovolně odloučil. Děti samotné, na jejichž výchovu kladl tehdejší režim velký důraz, se totiž nikdy do žádného nezdravého prostředí nedostaly vlastní vinou, a tak socialistická společnost hledala nějaké řešení v jejich prospěch.“¹⁰²

„Nešlo jen o pomoc formou výše zmíněných příspěvků, řešících v menší či větší míře finanční stránku konkrétní rodiny. Důraz byl kladen i na organizační a zejména ideovou stránku tehdejší sociální pomoci, neboť nežádoucím způsobem vyvíjející se jedinci mohli dřív nebo později ohrozit stabilitu tehdejšího systému. Zejména nutnost vychovávat mladé lidi k odpovědnému rodičovství nezůstávala stranou. Toho všeho se docílovalo nejen spoluprací pedagogů a psychologů, ale i aktivitami kolektivů na pracovištích a národních výborů.“¹⁰³

¹⁰¹ Havelka, J.: Aktuální problémy populačního vývoje v ČCSR, in: Demografie 1981/1

¹⁰² Srb, V.: Sociální situace neúplných rodin, in: Demografie 1976/3

¹⁰³ Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979

6. Rodinná politika v posledním desetiletí před sametovou revolucí

6.1 Společenská situace

Prenatální opatření ze začátku sedmdesátých let postupně ztrácela svůj stimulační účinek, a tak už od poloviny sedmdesátých let docházelo v Československu k mírnému poklesu porodnosti. „Tehdejší rodinný systém je pod tlakem extenzivních forem společenské ekonomiky s extrémními nároky na zdroje, s převahou kvantitativních hledisek a s centralistickými formami rozhodování. Nedostatky společenské ekonomiky se přenášejí na bedra rodiny, která musí vlastními silami zajistit uspokojování svých potřeb, jež nedokáže saturovat jiné společenské instituce, případně trh.“¹⁰⁴ To vše jen prohloubilo klesající porodnost v posledním desetiletí před pádem komunismu, a nezastavilo ji ani zvýšení dětských přídavků, ke kterým došlo v roce 1982 a 1985, a ani zvýšení mateřského příspěvku o 100 Kčs v roce 1982 nebo další opatření.

„V roce 1986 se počet narozených dětí dostal dokonce na svou nejnižší hladinu od roku 1968. Příčin tohoto jevu bylo hodně. Jednou z nich bylo i to, že se od roku 1985 začal velmi rychle snižovat počet žen ve věku 15 až 29 let, což byl věk, ve kterém se ženám do té doby nejčastěji rodily děti.“¹⁰⁵ To ale nebyl jediný problém.

„Docházelo i ke změnám názorů na ideální počet dětí v rodině. Děti, které se rodily jako třetí v pořadí rapidně ubývalo, a čtvrté a další dítě v rodině bývalo spíše vzácnou výjimkou. Mladá manželství se orientovala zejména na model dvou dětí v rodině, ale ani rodiny s jedním dítětem nebyly ničím neobvyklým. Celková opatření ve prospěch matek s dětmi spíše stimulovala občany k tomu, mít porody krátce po sobě.“¹⁰⁶ „Svůj podíl na tom měla i zaměstnanecká politika, jelikož chtěla-li se žena vrátit zpět do zaměstnání, tak pro ni bylo narození dětí brzy po sobě nejvýhodnější.“¹⁰⁷

„Mírný vzestup porodnosti byl pozorovatelný pouze v roce 1988, a bylo to zejména v důsledku toho, že do fertilního věku vstupovaly vysoké počty dívek narozených začátkem sedmdesátých let. Došlo tedy k rozšíření reprodukční základny.

¹⁰⁴ Alan, J. a kol.: Koncepce rodinné politiky, projekt VÚSRaP, 1989

¹⁰⁵ Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1986, in: Demografie 1987/4

¹⁰⁶ Kraus, J.: Průzkum plánování rodičovství (1985), in: Demografie 1985/4

¹⁰⁷ Kučera, M.: K československé populační politice, in: Demografie 1989/2

I ukazatele sňatečnosti postupně klesaly, ale to bylo dáno zejména tím, že počet mužů a žen ve věku 18-25 let nebyl zdaleka takový jako v sedmdesátých letech. Krátce trvající vzestup sňatečnosti, ke kterému došlo v roce 1987, byl spojen i s ekonomickými opatřeními, která zvýšila horní hranice novomanželských půjček a prodloužila lhůty jejich splatnosti.¹⁰⁸

„Je nutné připomenout, že i nadále byl průměrný věk snoubenců v ČSSR jedním z nejnižších v Evropě. Zejména dívky uzavíraly manželství nejčastěji mezi devatenácti a jedenadvaceti lety, často z důvodu těhotenství. To mělo ovšem i své stinné stránky. Jednou z nich byl vzrůst rozvodovosti, který dosahoval zejména ve druhé polovině osmdesátých let svého maxima.¹⁰⁹

6.2 Finanční situace tehdejších mladých rodin

Ani v osmdesátých letech nebyla ničím neobvyklým ekonomická nesamostatnost mladých manželství. To se projevovalo zejména finanční závislostí většiny z nich na původních rodinách. „V oblasti hmotného zabezpečení je nejzávažnějším zjištěním fakt, že 80% mladých manželství v době sňatku nemá vlastní byt. Je sice pravda, že do pěti let jich naprostá většina vlastní byt získá, avšak jen 58% mladých manželů tento byt vyhovuje. Domnívám se, že je to velmi potřebný argument při polemice o bytové politice – ukazuje se, že pouhým předáním jakéhokoliv bytu není bytový problém zdaleka vyřešen.¹¹⁰

Taktéž problém zmenšení výše příjmů na osobu v rodinách s více dětmi byl i v tehdejší době dosti palčivý. „Domácnosti se dvěma ekonomicky aktivními rodiči měly při jednom dítěti průměrný čistý měsíční peněžní příjem na osobu 1 918 Kčs, se dvěma dětmi 1 571 Kčs, se třemi dětmi 1 345 Kčs a se čtyřmi a více 1 162 Kčs. Existence druhého dítěte v rodině představovala pokles průměrného příjmu na osobu o 410 Kč (21 %) měsíčně, třetího o dalších 226 Kčs (14%), atd. Úkolem sociální i populační politiky je zjištěné rozdíly zmírňovat – nikoli v zájmu „populačního růstu“, ale sociální situace těchto rodin.¹¹¹

¹⁰⁸ Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1987, in: Demografie 1988/4

¹⁰⁹ Prokopec J., Shuller V., Dytrch Z.: Předpoklady k manželství, in: Demografie 1979/3

¹¹⁰ Vereš, P.: Mladá manželství po pěti letech, in: Demografie 1989/1

¹¹¹ Kučera, M.: K československé populační politice, in: Demografie 1989/2

6.3 Umělé přerušování těhotenství

„Už v posledních letech platnosti zákona č. 68/1957 Sb., o umělém přerušování těhotenství se na našem území zvyšoval celkový počet podaných žádostí o tento zákrok, a to až na 4,5 tisíce za rok 1986. Právě v tomto roce končila doba platnosti výše zmíněného zákona.

Tento rok byl tedy i posledním, ve kterém ještě existovaly interrupční komise posuzující jednotlivé žádosti, fakticky ale už jejich působení bylo jen jakousi formalitou. Naprostou většinu žádostí těhotných žen o provedení zákroku vyřizovaly kladně.

Přijetím nového zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušování těhotenství se stalo umělé přerušování těhotenství ještě dostupnější. Od tohoto roku si už o tom, zda její těhotenství má skončit porodem nebo interrupcí, v podstatě rozhodovala po poradě s lékařem žena sama. V celé společnosti to bylo považováno za úplně normální zákrok a vůbec se nebrala v úvahu jeho rizika pro zdraví ženy. Stále byla v Československu nedostačující preventivní ochrana před možným otěhotněním v podobě moderní antikoncepce. Důsledkem toho se v roce 1987 výrazně zvýšil počet umělých přerušování těhotenství i potratů.¹¹²

„Proti roku 1986 se počet předčasně ukončených těhotenství (úhrn počtu porodů a potratů) zvýšil o 7,7 % z toho v ČSR o 10,1 %. Šlo o největší meziroční růst, jaký byl až dosud zaznamenán. Celý přírůstek spočíval přitom v růstu počtu umělých přerušování těhotenství. Projevilo se v tom běžné chápání umělého přerušování těhotenství jako tzv. antikoncepce ex post.

Zvláště ovšem bylo, že do samého vývoje porodnosti to nijak nezasáhlo, například ve výše zmíněném roce 1987 kopíroval pokles počtu narozených dětí dlouhodobý trend.¹¹³

6.4 Mateřská dovolená

„Zákonem č. 52/1987 Sb. došlo ke změnám v úpravě mateřské dovolené. V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě náležela ženě mateřská dovolená po

¹¹² Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1987, in: Demografie 1988/4

¹¹³ Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1986, in: Demografie 1987/4

dobu 28 týdnů. Porodila-li žena zároveň dvě nebo více dětí nebo šlo-li o ženu osamělou, měla nárok dokonce na 37 týdnů. Zpravidla ji ženy začínaly čerpat od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku týdne osmého.¹¹⁴

6.5 Mateřský příspěvek

„Zákonným opatřením předsednictva federálního shromáždění č. 8/1982 Sb. došlo k navýšení této opakující se dávky. Pečovala-li žena o jedno dítě do dvou let věku, činil mateřský příspěvek 600 Kčs, o dvě děti do dvou let věku 900 Kčs, o tři a více dětí do dvou let věku 1300 Kčs za kalendářní měsíc.

Náležel-li mateřský příspěvek jen po část měsíce, činil při péči o jedno dítě do dvou let věku 20 Kčs, o dvě děti do dvou let věku 30 Kčs, o tři a více dětí do dvou let věku 43 Kč za kalendářní den.¹¹⁵

„Zákonem č. 110/1984 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku došlo i k úpravě podmínek nároku na tento příspěvek. Poprvé na něj měly nárok všechny matky, které celodenně a řádně pečovaly o dítě ve věku do jednoho roku, bez ohledu na to zda měly nějaké další dítě.

A dále byl nárok přiznán všem matkám pečujícím o dítě od jednoho do dvou let jeho věku, pokud zároveň vychovávaly další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky, nebo do 26 let věku dítěte, jestliže bylo invalidní a vyžadovalo stálou péči. U žen ovdovělých, rozvedených, neprovdaných nebo jiným způsobem osamělých podmínka dalšího dítěte vyžadována nebyla. Stejně se tato podmínka nevyžadovala u žen, pečujících o dítě do dvou let věku, pokud bylo invalidní nebo převzaté do trvalé péče nahrazující péči mateřskou. Nově nebylo potřeba splnění podmínky dalšího nezaopatřeného dítěte třeba u žen, jejichž manžel se soustavně připravoval na budoucí povolání studiem nebo předepsaným výcvikem, anebo byl poživitelem invalidního důchodu a nebyl výdělečně činný.

¹¹⁴ Zákon č. 52/1987 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení zákoníku práce

¹¹⁵ Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 8/1982 Sb., o zvýšení mateřského příspěvku a o změnách v nemocenském zabezpečení

Nadále tu ovšem zůstávalo jisté omezení v podobě československého státního občanství dětí, celodenní péče matky o dané dítě, trvalé bydliště na území Československa a že žena musela být nemocensky nebo důchodově pojištěná.

Zákon navíc přinášel jednu novinku. Příspěvek bylo totiž možné poskytnout i muži, který celodenně a řádně pečoval aspoň o jedno dítě ve věku do dvou let, šlo-li o muže svobodného, ovdovělého, rozvedeného nebo z jiných vážných důvodů osamělého, a který nežil s družkou. Dále to bylo možné, i pokud byl tento muž manželem ženy, která z vážných důvodů nemohla o dítě pečovat.¹¹⁶

6.6 Přídavky na děti

Na nepříznivý populační vývoj se snažila vláda zareagovat i zvýšením dávek v této oblasti. Vyhláškou ministerstva práce a sociálních věcí č. 15/1982 Sb. došlo k podstatnému navýšení dětských přídavků.

„Přídavky na děti činily nově na jedno dítě 180 Kčs měsíčně, na 2 děti 610 Kčs na 3 děti 1150 Kčs a na 4 děti dokonce 1640 Kčs měsíčně. Na každé další dítě se zvyšovaly o 330 Kčs, namísto současných 240 Kčs.

A to nebylo zdaleka jediné zvyšování dětských přídavků první poloviny osmdesátých let. Už po dvou letech se nařízením vlády č. 112/1984 Sb. tyto dávky opět navyšovaly. Přídavky na děti činily od 1.1. 1985 na jedno dítě 200 Kčs měsíčně, na 2 děti 650 Kčs na 3 děti 1210 Kčs a na 4 děti dokonce 1720 Kčs měsíčně. Na každé další dítě se zvyšovaly o 350 Kčs, namísto do té doby platných 330 Kčs.¹¹⁷

Všechna tato opatření měla ulehčit finanční situaci rodin starajících se o nezaopatřené dítě a v neposlední řadě i zvyšovat počty narozených dětí.

Ovšem neustále klesající počet narozených dětí i po těchto opatřeních byl jasným důkazem toho, že samotné zvyšování přídavků nemusí mít na porodnost pozitivní vliv.

¹¹⁶ Zákon č. 110/1984 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku

¹¹⁷ Vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 15/1982 Sb. o změnách vyhlášky č. 128/1975 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení

6.7 Snahy o novou koncepci rodinné politiky

Ve druhé polovině osmdesátých let došlo k pokusům zobecnit poznatky týkající se rodinného systému v Československu. Nedílnou součástí těchto prací byl i přenos výsledků řady výzkumů do společenské praxe. Nešlo ovšem o žádnou jednorázovou akci, ale o permanentní aktivitu trvající několik let, jejíž součástí bylo i vyhodnocování změn, identifikace nově vznikajících potřeb a zájmů, včasné odhalování nově vznikajících problémových situací a návrhy na jejich řešení.

„Vyvrcholením těchto snah byla koncepce rodinné politiky, jejímž smyslem bylo nahradit dosavadní přístup pomoci rodinám s dětmi. Do koncepce rodinné politiky tak byly nově zavedeny dosud nevídané prvky, jakými bylo například zrovnoprávnění nestátních institucí při zabezpečování sociální politiky, posílení úlohy veřejné kontroly, pokles přímého vlivu státních orgánů a zvýšení autonomie institucí. Jednou ze zásad této nové koncepce rodinné politiky byla i minimalizace přímé intervence do rodiny a jejího života. Stát prostřednictvím svých institucí má právo intervenovat pouze v případech, kdy rodina nefunguje, na své funkce nestačí, nebo je nějak ohrožena.“¹¹⁸

V nové koncepci se měly respektovat i zvláštnosti jednotlivých etap rodinného cyklu a různých forem rodinného soužití. „Díky úspěšnému pokusu přenést poznatky o stavu a vývoji rodinného systému do návrhu koncepce rodinné politiky se otevřela možnost propojit tuto sféru s dalšími oblastmi společenského života, jako je sociální zabezpečení, důchodová politika, sociální péče o invalidy, staré lidi aj.“¹¹⁹

¹¹⁸ Alan, J. a kol.: Koncepce rodinné politiky, projekt VÚSRaP, 1989

¹¹⁹ Alan, J.: Demografický vývoj a populační politika, Závěrečná zpráva hlavního úkolu, VÚSRaP, Praha 1990

7. Transformace rodinné politiky na začátku devadesátých let

Politické změny v roce 1989 a následná transformace nastolily v České republice naprosto nové podmínky i pro oblast rodinné politiky. Přejít k tržní ekonomice, s ní spojená inflace a nezaměstnanost, více pociťována zejména v některých částech naší země, měly za následek pokles životní úrovně řady lidí v naší zemi. Pro to, aby mohl stát efektivně realizovat svou sociální politiku, bylo třeba co nejrychleji učinit řadu opatření.

„Nejprve bylo nutné v naší zemi v 1. polovině 90. let přebudovat kompletně sociální systém, a to proto, že systém, který u nás do té doby fungoval, byl zformován již ve 2. polovině 50. let. Ačkoliv v tehdejšímu systému existovalo velké množství dávek, rozhodně se nedá říct, že by pamatovaly na veškeré sociální situace. Navíc byly poskytovány z různých zdrojů, což vedlo k velké nepřehlednosti. Většina jich sice spadala pod dávky nemocenského pojištění, ale například výchovné k důchodům pod dávku důchodového zabezpečení.

Po roce 1990 dostaly příležitost podílet se na sociální politice i subjekty, kterým to do té doby nebylo umožněno. Už začátkem devadesátých let tak začaly poskytovat sociální služby kromě státu, měst a obcí i jimi zřizované právnické osoby, církve, občanská sdružení a neziskové organizace. Došlo tedy k výraznému doplnění státního sektoru sektorem občanským, který je zejména na místní úrovni mnohem blíže lidem kteří ho potřebují. Například úloha nestátních neziskových organizací není zdaleka zanedbatelná.¹²⁰

Postupně začala být celá rodinná politika v naší zemi více založena na respektování soukromí rodiny a jejích členů a byla směřována spíše v duchu „záchranné sociální sítě“.

¹²⁰ Alan, J.: Demografický vývoj a populační politika, Závěrečná zpráva hlavního úkolu, VÚSRaP, Praha 1990

8. Závěrečné zhodnocení

Tématem mé diplomové práce byla Rodinná politika za socialismu. K tomu, abych plně pochopil tehdejší situaci rodin s dětmi a přístup státu k nim, mi nemohlo postačit studium dobových zákonů, článků, demografických ukazatelů nebo knih zabývajících se danou oblastí. To vše bych nejspíš musel sám zažít. Sám být alespoň na čas rodičem dítěte v poválečné době nebo například v období populačního boomu a na vlastní rodině poznávat pozitivní i negativní aspekty tehdejších opatření.

I přesto všechno jsem se pokusil z informací, které se mi podařilo nashromáždit v souvislosti s prací na tomto tématu, o krátké zhodnocení tehdejší rodinné politiky.

Nejprve jsem se zamyslel nad tím, co přinesl tehdejší systém sociálního zaopatření pozitivního.

Velké plus vidím například v pohledu tehdejší společnosti na ženy. Rychle došlo k jejich zrovnoprávnění s muži. Už neměly na starost pouze chod domácnosti a výchovu dětí, ale mohly se plně realizovat v pracovním, kulturním i politickém životě.

S tím souvisel i rozvoj institucí, které měly na starosti péči o rozvoj dětí od nejmenšího věku, a i v tom spatřuji jisté pozitivum tehdejší rodinné politiky. Myslím si, že i v dnešní době by se daly využívat instituty, jakými bylo provozování mateřských škol samotnými zaměstnavateli. Například u větších podniků nepochybuji o jejich účelnosti. V této souvislosti bych vyzdvihnul i jednu z podmínek pro přijetí dítěte do předškolního zařízení. Myslím právě onu podmínku pracovního poměru matky.

Další z kladných záměrů socialistické rodinné politiky bych viděl v plánovaném rodičovství a podpoře mateřství, díky kterému si ženy mohly lépe rozhodovat o svém přání mít, či nemít děti. Nemyslím tím jen stále častější rozšiřování dávek pro matky s dětmi, které umožňovalo ženám v tíživých sociálních situacích pořídit si dítě bez obav před chudobou. Mám na mysli i zavedení sociálního důvodu, jako jedné z podmínek pro přerušení těhotenství, který v některých státech dnešního světa, dokonce i v sousedním Polsku, není dodnes respektován.

Ve výčtu pozitivních opatření tehdejší rodinné politiky nemohu zapomenout ani na tehdejší daňové úlevy, které v každé době účinně motivují rodiče k ekonomické aktivitě.

Nyní se alespoň ve stručnosti pokusím popsat věci, ve kterých spatřuji největší deficity tehdejší rodinné politiky. Největší mínus tehdejší rodinné politiky vidím v její neschopnosti reagovat na sociální, ekonomické, zdravotnické a kulturní změny ve společnosti. Zejména sílící prvky byrokraticko-administrativních přístupů v jistém směru brzdily její tehdejší vývoj.

Myslím si, že i výše zmíněná byrokracie bránila principu aktivní sociální politiky. Občanům nebylo umožněno postupné zesilování zodpovědnosti za vlastní život a nemohli se podílet ani na aktivitách souvisejících se sociálním rozvojem společnosti – především formou socialistické samosprávy.

Absence nestátních subjektů podílejících se na sociální politice odčerpávala nemalé prostředky ze státního rozpočtu. Především pro lepší efektivitu poskytování sociálních služeb je působnost církví, občanských sdružení a jiných neziskových organizací v každém období nepostradatelná.

Centralistická podoba systému institucí v bývalém Československu preferovala převážně zájmy výrobní sféry. Docházelo tedy ke splnutí sociálních cílů s ekonomickými.

Musím zmínit, že i zrovnoprávnění žen, které hodnotím, jak už jsem uvedl, velmi pozitivně, mělo také své stinné stránky. Jednou z nich byl například nedostatečný rozvoj služeb, které by ženám usnadňovaly péči o domácnost.

Taktéž budování nových institucí zajišťujících péči o děti jsem sice zařadil do výčtu pozitiv tehdejšího systému, ovšem ani sebedokonalejší instituce nemohla nahradit úlohu matky a rodiny v nejranějším věku dětí.

I prenatální opatření, kterými se tehdejší režim, zejména v normalizačním období, chlubil, měla řadu nevýhod. Působila pouze krátkodobě a jen na některé věkové a sociální skupiny. Z dlouhodobého pohledu byla zdrojem nepravidelností s řadou negativních průvodních jevů.

Za další z negativních stránek tehdejšího rodinného systému považuji i nemožnost zvolit si v jistém směru způsob života. Moc dobře si uvědomuji, že pokud bych se chtěl v tehdejší době osamostatnit, musel bych většinou nejprve uzavřít sňatek, případně zplodit potomka. To vše nejlépe do 25 let věku, což si osobně v dnešní době nedovedu moc dobře představit.

9. Seznam použité literatury:

- Alan, J.: Demografický vývoj a populační politika, Závěrečná zpráva hlavního úkolu, VÚSRaP, Praha 1990
- Alan, J. a kol.: Koncepce rodinné politiky, projekt VÚSRaP, 1989
- Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1986, in: Demografie 1987/4
- Aleš, M.: Populační vývoj v Československu v roce 1987, in: Demografie 1988/4
- Andrle A., Srb V.: Bydlení rodin ve světle sčítání lidu, domů a bytů 1980, in: Demografie 1984/3
- Bartošová, M.: Československá populační politika včera a dnes, Panorama 1979
- Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/A, 2002
- Havelka, J.: Aktuální problémy populačního vývoje v ČSSR, in: Demografie 1981/1
- Havelka, J.: K činnosti vládní populační komise v roce 1974, in: Demografie 1975/3
- Koubek, J.: Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980, in: Demografie 1981/3
- Kraus, J.: Průzkum plánování rodičovství (1985), in: Demografie 1985/4
- Kučera, M.: K československé populační politice, in: Demografie 1989/2
- Kučera, M.: Vývoj počtu a složení domácností v letech 1970-1980, in: Demografie 1981/2
- Jureček, Z.: Věk snoubenců a plodnost manželství, in: Demografie 1960/1
- Munková, G.: Rodinná politika v období socialismu, in: Kotous-Mnková-Peřina: Úvod do sociální politiky
- Národní koncepce rodinné politiky, MPSV 2005
- Národní zpráva o rodině, MPSV 2004
- Novák, T.: Proč se výchova k manželství a rodičovství nedaří?, in: Demografie 1986/2
- Pelikán, J.: Pět let existence půjček se státním příspěvkem mladým manželům, in: Demografie 1978/2
- Prokopec, J.: Vdaná žena v rodině a v zaměstnání, in: Demografie 1963/1
- Prokopec, J.: Shuller V., Dytrych Z.: Předpoklady k manželství, in: Demografie 1979/3
- Růžička, L.: Populační vývoj některých zemí socialistické soustavy, in: Demografie 1960/1
- Srb, V.: Analýza výsledků sčítání 1970 v ČSR, in: Demografie 1976/3
- Srb, V.: Sociální situace neúplných rodin, in: Demografie 1976/3
- Vereš, P.: Mladá manželství po pěti letech, in: Demografie 1989/1
- Vytlačil, J.: Růžička, L.: Příjmy, vydání a spotřeba čtyřčlenných dělnických domácností v roce 1959, in: Demografie 1960/1
- Význam populačních procesů a jejich důsledky v ekonomické praxi, in: Demografie 1982/1

10. Seznam použitých právních předpisů:

- Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky
- Zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické persekuce
- Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří
- Zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci
- Zákon č. 189/1946 Sb., o povinném očkování proti záškrtu
- Zákon č. 49/1947 Sb., o poradenské zdravotní péči
- Zákon č. 58/1947 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 13. prosince 1945, č. 154 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci
- Zákon č. 49/1948 Sb., o zemědělské dani
- Zákon č. 50/1948 Sb., o živnostenské dani
- Zákon č. 56/1948 Sb., o státní podpoře novomanželům
- Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění
- Zákon č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče
- Zákon č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavcích
- Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon
- Zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči a
- Zákon č. 76/1952 Sb., o dani ze mzdy
- Zákonem č. 16/1959 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců
- Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce
- Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění
- Zákon č. 89/1968 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků a zákon o sociálním zabezpečení

- Zákon č. 153/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce
- Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku
- Zákon č. 42/1970 Sb., zákoník práce
- Zákon č. 5/1972 Sb., o sociálním zabezpečení
- Zákon č. 99/1972 Sb., o zvýšení přídavků na děti a výchovného
- Zákon č. 5/1972 Sb., o sociálním zabezpečení
- Zákon č. 110/1984 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku
- Zákon č. 52/1987 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení zákoníku práce
- Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům
- Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 8/1982 Sb., o zvýšení mateřského příspěvku a o změnách v nemocenském zabezpečení
- Vládní nařízení č. 202/1947 Sb., jímž se provádí zákon o organizaci péče o mládež
- Vládní nařízení č. 219/1948 Sb., o ústavech národního zdraví
- Vládní nařízení č. 235/1949 Sb., o plánování a jiné tvorbě cen
- Nařízení č. 24/1952 Sb., o organizaci preventivní a léčebné péče
- Vládní nařízení č. 42/1953 Sb., o opatřeních v oboru mezd, důchodů a některých sociálních dávek v souvislosti se zrušením lístkového systému zásobování
- Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů
- Nařízení vlády Československé socialistické republiky č. 98/1971 Sb., o zvýšení podpory při narození dítěte
- Vládní usnesení č. 267/1973 Sb., o zřizování manželských poraden
- Vládní vyhláška č. 72/1961 Sb., o zřizování jeslí a mateřských škol ve společných budovách
- Vyhláška č. 91/1968 Sb., ministerstva práce a sociálních věcí, jíž se mění a doplňuje vyhláška Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení
- Vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 15/1982 Sb., o změnách vyhlášky č. 128/1975 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení